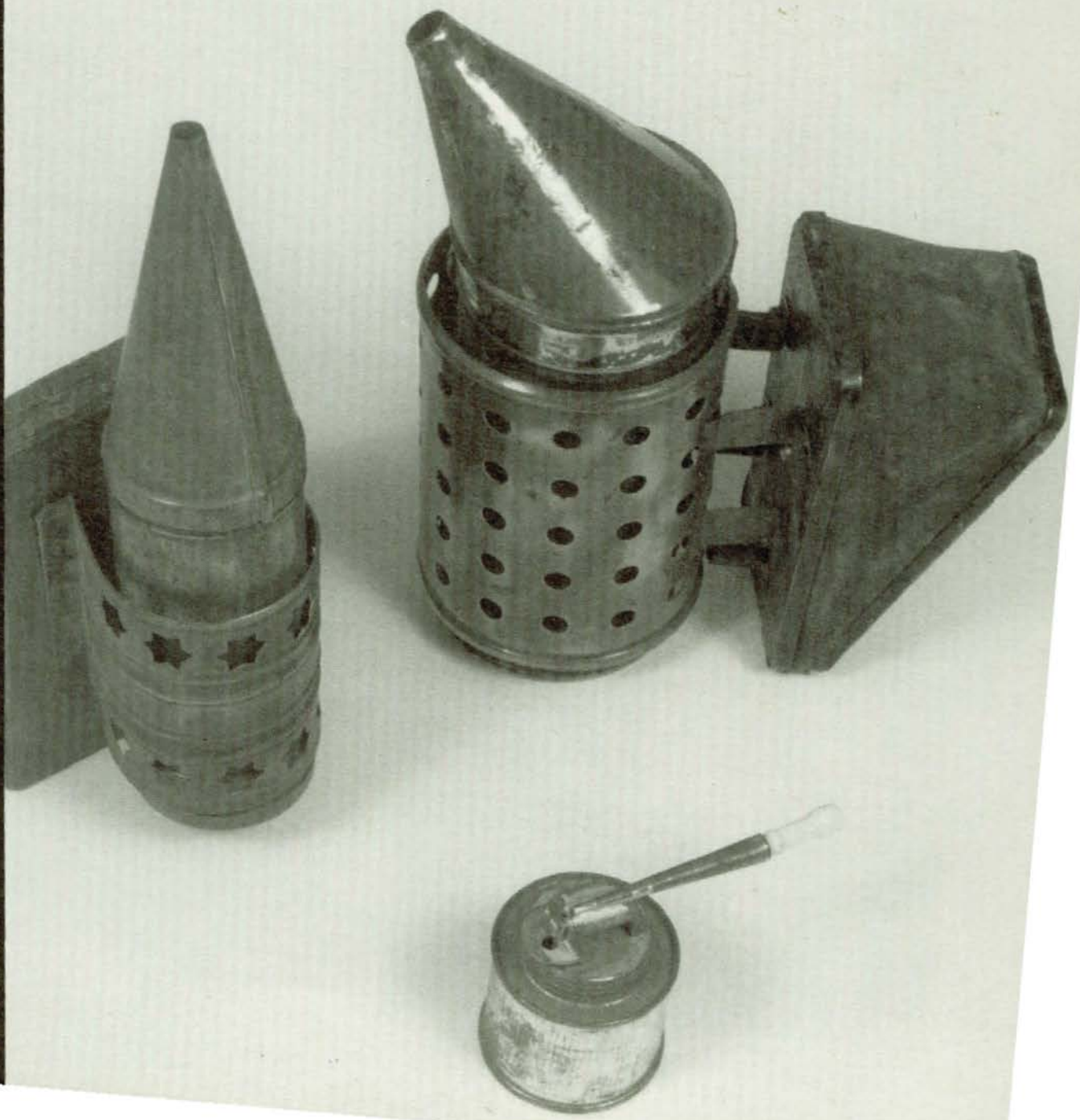

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VB

8/9
septembe
199

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

bijen

Maandblad voor imkers ISSN 0926-3357
Jaargang 8, nummer 9, september 1999

Uitgegeven door de Imkersbond ABTB, de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB), de Bond van Bijenhouders Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO) en de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN)

Hoofdredacteur mw. M.L. Boerjan

Redactie M.J. van Iersel, A.M. Kuypers, R.H. Molenaar, en M. Schyns, vacature

Vaste medewerkers mw. N. de Jong, P. Liefbroer, A. Neve, Chr. Smeekens en K. Zoet.

Redactiesecretaris mw. M.J.E.M. Canters

Postbus 90, 6720 AB Bennekom Telefoon 0317 4224 22

Telefax 0317 4241 80 E-mail bijenhuis@tip.nl

Serveraansluiting VBBN zoemlijst: listserv@lifenet.nl

Financiële administratie

Spoorlaan 350, 5038 CC Tilburg, telefoon 013 5836350

Bankrelatie RABO-bank Tilburg,

rekeningnummer 18.52.12.077, ten name van 'Bijen'.

Postbanknummer van de bank 10.88.813

'Bijen' verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (de juli- en augustusnummers worden gecombineerd).

Oplage 8.200

Tarieven voor handelsadvertenties: op aanvraag bij de redactiesecretaris.

Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod': f 20,00 per 20 woorden, elk extra woord f 0,50

Betaling bij opgave.

Alle in 'Bijen' gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.

Overname van artikelen en illustraties alleen met toestemming van de redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten

uiterlijk zes weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij voorkeur op een diskette insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Modern b.v., Bennekom

Bij de voorplaat: Foto genomen in het Bijenmuseum in het themapark 'Land van Weldadigheid te Frederiksoord. Hier wordt de bijenteeltverzameling van Baldi Dekker tentoongesteld. Links de 'sterberoker van gegalvaniseerd ijzer. Komt voor in catalogi en 'Groentje' van 1911. Rechtsboven een Russische beroker van gedeeltelijk vertind koper. Onder een waternevelspuitje van vertind blik en porseleinen mondstuk, België ±1935. (Foto Guy Ackermans)

Van de redactie

Bladerend door de drukproef van dit nummer valt het op dat ook wij werken volgens de seizoenen. Natuurlijk worden we daartoe gedwongen door de bijen zelf: die gaan nu op rooftocht tenzij we aan het voeren zijn of we de volken naar de heide hebben gebracht. Maar ook uit de kopij blijkt dat we weer in het seizoen met de korte dagen en lange avonden komen. De inhoud deze Bijen is dan ook meer gericht op toekomst en beleid. In het hoofdartikel een bespreking van de resultaten van het onderzoek in Kirchain (Duitsland) naar de mogelijkheden voor selectie op varroatolerantie. Aan dit project wordt ook door imkers meegewerkt en kan dus als voorbeeld dienen voor de Nederlandse situatie. Ko Zoet vat zijn ervaringen met de DarrenRaathMethode samen. De Ambrosiushoeve meldt de ontdekking van Europees vuilbroed en Ab Kuypers ging op stap met medewerkers van de RVV. Tijdens het bemonsteren van volken in een vervoersgebied kreeg hij volop de gelegenheid vragen te stellen over het huidige beleid rondom de bestrijding van het Amerikaans Vuilbroed. Kortom allemaal zaken die ons de komende winter bezig zullen houden. De resultaten van de Reuma-enquête gehouden onder imkers door drs. Vermeer (zie februari-nummer) zijn uitgewerkt. Hieruit blijkt dat imkers in het algemeen minder gewrichtsklachten hebben dan de niet-imker. In het november publiceren we de gedetailleerde resultaten.

Marleen Boerjan

Inhoud

Resistentie tegen varroamijt	Ralph Büchler	231
Bijenplant in beeld	Arjen Neve	234
Nieuw van de Ambrosiushoeve	Christ Smeekens	236
Imkermethoden	Dick Vunderink	237
Van imker tot imker	Ko Zoet	238
Bijenvolken in Artis	Ab Kuypers	240
Opleiding Leraren bijenteelt	J Plaizier, H Gerritsen	242
Pastoor zestig jaar imker	Ab Kuypers	244
Van heinde en ver	Mari van Iersel	246
De lezer schrijft		
Wespengif		247
Amerikaans vuilbroed		247
Bijen in een paalwoning	Jan J. Speelziek	248
Jongste imker van Nederland?	A. Seghers	248
De laatste tankstations	M. Verspaandonk-Schijvens	249
Api@staartje	Ab Kuypers	250
Bemonsteren met de RVV	Ab Kuypers	251
Verenigingsnieuws		
Bedrijfsraad: Nieuwe normen honingkeuring		253
NCB/ZLTO: Van de Bestuurstafel		253
NCB/ZLTO: Studiedag NCB/ZLTO 1999		254
VBBN: Uit de PC van de voorzitter		254
VBBN: Een nieuw gezicht, een nieuwe stem		255
VBBN: CD-rom van de VBBN		255
Familieberichten		256
Kalender		257
Vraag en Aanbod		258

Perspectieven voor een teelt op resistentie tegen varroa

Ralph Büchler

Op het imkercongres te Luzern kreeg een lezing van Ralph Büchler veel aandacht. Hij ging onder andere in op eigenschappen van bijen die resistentie tegen de varroamijt mogelijk maakt. Ook wees hij er op dat enkele eigenschappen grote kansen bieden voor teelt en selectie. Hieronder volgt voor Bijen een bewerking van de lezing door Mari van Iersel.

Toekomstperspectief

Varroatolerantie is wegens de complexe samenhang nog voor een groot deel onbegrepen en is er nog veel behoefte aan onderzoek om de selectie van bijen met een verbeterde weerstand snel vooruit te kunnen brengen.

Toch staan we niet meer helemaal aan het begin. Resultaten, waarover later meer, van de veldproeven in Kirchain bewijzen duidelijk, dat de daar uitgetoede selectiemethode daadwerkelijk tot een verbetering leidt en in de praktijk van de teelt aangevend kan worden. De weg, waarop telers samen verder kunnen gaan, is geëffend. Net zoals het met de eigenschappen voor de honingopbrengst in de achter ons liggende jaren gegaan is, kan ook hier een gestadige verbetering bereikt worden. Een bijzondere rol speelt in dit verband een centrale uitwerking van alle toetsgegevens met moderne methoden voor schatting van de teeltwaarde. Met deze methoden wordt het mogelijk de resultaten van afzonderlijke bijenstanden direct te vergelijken, zodat met voldoende volken gewerkt kan worden en inteelt kan worden voorkomen.

Bij een passende uitwisseling van goed teeltmateriaal en een goed gebruik van paringsstations leidt deze weg tot duurzame vooruitgang.

De imkergemeenschap is voor een grote uitdaging gesteld. De huidige resultaten dienen als bewijs dat de inspanningen van de telers uiteindelijk met resultaat bekroond zullen worden. We hebben nu nog geen varroatolerante bijen, dat wil zeggen volken die zonder bestrijding duurzaam overleven. Op korte termijn zullen teelt en selectie de imkerij nog niet bevrijden van het werk om de mijt te bestrijden. Binnen 10 tot 20 jaar zal de teelt wel als de effectiefste oplossing van het varroaprobleem gezien

kunnen worden zonder negatieve bijwerkingen. Hieronder volgt een korte uiteenzetting van het werk dat tot nu toe in Kirchain is verricht.

Wat moeten we onder tolerantie verstaan?

Een volk is varroatolerant als het langdurig een varroabesmetting kan overleven zonder dat bestrijdingsmaatregelen door de imker nodig zijn. Het gaat daarbij om de vraag: met hoeveel mijten kan een volk nog overleven? Ook als de weers- en drachtomstandigheden slecht zijn en er een zware aanslag wordt gepleegd op het weerstandsvermogen van het bijenvolk.

Biologische achtergrond

Bij honingbijen blijkt de verhouding waard-parasiet (in dit geval dus honingbij-varroamijt) gecompliceerd te zijn. De volgende factoren spelen hierbij een rol.

- *Invasie, het binnenkomen van de mijten*

De eerste besmetting met mijten wordt veroorzaakt door het binnenkomen van mijten uit buurvolken. Hier spelen eigenschappen van het volk als bewaking van het vliegpat, aanliegvaardigheid, speurzinnigheid en neiging tot roverij een belangrijke rol. Speciaal in de late zomermaanden kan roverij tot een drastische toename van de besmetting leiden als sterk aangetaste volken in de omgeving sterven en leeggeroofd worden.

- *Het broedgedrag van het volk*

Voor de ontwikkeling van de mijtenpopulatie is de hoeveelheid broed van beslissende betekenis: De duur van het broedseizoen, mogelijke broedpauzes en de hoeveelheid darrenbroed zijn beslissende factoren voor de groei van de mijtenbevolking.

- *Aantrekkingskracht van het broed*

Wij weten nu dat bijenlarven een verschillende aantrekkelijkheid voor mijten hebben en daarom verschillend sterk geparasiteerd worden.

- *Broedhygiëne van de bijen*

Besmette broedcellen worden door sommige werksters herkend en vervolgens geopend, geïnspecteerd en eventueel uitgeruimd. Daardoor kan een vermeerdering van de mijten in deze cellen onderbroken worden.

- *Vruchtbaarheid van de mijten*

Niet alle in het broed binnendringende mijten komen daar daadwerkelijk tot vermeerdering. Integendeel, er

zijn aanzienlijke verschillen in vruchtbaarheid vastgesteld. Deze houden duidelijk verband met de eerdere verblijfplaats van de mijten op de bijen en de voedselopname bij de larve in de eerste uren na het binnendringen in de cel.

• **Ontwikkelingsduur van het broed**

Het aantal binnen een broedcel volwassen wordende nakomelingen hangt uiteindelijk af van de ontwikkelingsduur van de pop in de gesloten cel. Terwijl het in de werkstercellen op gemiddeld 1,5 ligt, kan in darrencellen op gemiddeld 2,2 vrouwelijke nakomelingen gerekend worden.

• **Afweergedrag**

Het staat heden buiten kijf dat bijen door actief afweergedrag in staat zijn mijten af te schudden, eventueel met hun mondwerktuigen vast te pakken en te beschadigen.

• **Nestvlucht en afsterven van het broed**

Bij *Apis Cerana*, de oorspronkelijke waard van de varroamijt, zijn nog andere factoren van betekenis. Deze bijen maken sterk besmet darrenbroed niet open of laten het complete broednest in de steek. Deze gedragingen zijn tot nu toe bij onze bijen nog niet waargenomen.

Wat is belangrijk?

Om een uitspraak over de weerstand van een volk te kunnen doen gaat het niet alleen om het aantal mijten dat bij een volk naar beneden valt. Tot nu toe ging men er van uit dat bijenvolken ten onder gaan zodra ongeveer 15% van de bijen besmet is. Nieuwe waarnemingen laten zien dat sommige bijenvolken zich op eigen kracht van een veel hogere besmettingsgraad kunnen herstellen. Mogelijkerwijs spelen hierbij ook door virussen of bacteriën veroorzaakte ziektes een beslissende rol. De belasting door de varroamijt wordt stellig door de gehele

constitutie van een volk bepaald, zoals de voedselvoorziening, de kwaliteit van de raatbouw, de temperatuurregeling, het aantal storings van buitenaf en dergelijke. Steeds weer stoot men in dit verband op interessante gevallen, waarin volken onder gunstige levensvoorwaarden beslist meerdere jaren zonder varroabestrijding kunnen overleven, ook in onze streken.

Aangrijpingspunten voor de teelt

Factoren die de moeite waard zijn om in een teeltprogramma opgenomen te worden moeten aan een paar voorwaarden voldoen:

- Het kenmerk waarop men wil selecteren moet voldoende verschillend bij volken voorkomen.

- Deze verschillen tussen volken moeten het gevolg zijn van erfelijke aanleg.

- Controle op het resultaat moet op eenvoudige wijze mogelijk zijn, zodat het in de praktijk gebruikt kan worden.

Op grond van deze voorwaarden blijven er van de ter sprake gebrachte biologisch belangrijke factoren maar weinig over om mee te selecteren en verder te kweken. Naar verwachting is selectie op de duur van het gesloten broedstadium bijvoorbeeld weinig succesbelovend omdat dit kenmerk maar weinig varieert. In hoeverre het vatbaar zijn voor bijkomende ziektes erfelijk is, is tot op heden nog onzeker. Naar de huidige stand van zaken zijn voor de teelt de verschillen in broed attractiviteit, hygiëne en het poetsgedrag van belang.

De Duitse imkersbond heeft richtlijnen opgesteld om de resultaten van varroatolerantieproeven te beoordelen (wat jammer dat de Nederlandse imkerij zo iets nog niet tot stand kan brengen, (red.M.van I.)). De proefvolken worden in de vroege winter op een geringe, maar zo gelijk mogelijke varroabesmetting gebracht. Onmiddellijk na de honingooft van het volgende jaar wordt een behandeling uitgevoerd met Bayvarol, mierenzuur of iets dergelijks. Alle daarbij gedode mijten worden geteld om de verschillen tussen de volken te kunnen vaststellen. Indien mogelijk worden de mijten uit het broed en van de bijen afzonderlijk geteld. Het deel van de mijten dat op de bijen zat, dient als aanwijzing voor verschillen in de aantrekkelijkheid van het broed. Ter beoordeling van het hygiënisch gedrag wordt de zogenaamde pintest gebruikt. Hierbij worden 50 gesloten broedcellen met een naald doorstoken en wordt er aansluitend geobserveerd hoe snel en volledig de bijen de beschadigde broedcellen openen en uitruimen.

Poetsende bijen. Toekomst? Foto: Marleen Boerjan.

Als indirecte beoordeling van het poetsgedrag dient het onderzoek van 50 spontaan gevallen, verse mijten op beschadigingen die door de bijen veroorzaakt zouden kunnen zijn.

Resultaten tot nu toe

Aan het bijenteeltinstituut te Kirchain wordt sinds 1990 met ongeveer 180 volken gewerkt. Hierbij wordt geselecteerd op eigenschappen die de resistentie tegen varroa bevorderen. Het resultaat hiervan is in de praktijk uitgeprobeerd. In 1995 werden 208 en in 1996 218 koninginnen uit deze bijenpopulatie aan in totaal 42 imkerijen uitgedeeld. Elke imkerij heeft ook een passend aantal eigen koninginnen - carnica's, Buckfast- en inheemse bijen - onder vergelijkbare omstandigheden gehouden. Naast de gebruikelijke zaken als zachtaardigheid, honingopbrengst en zwermtraagheid, heeft men gelet op het aantal mijten op de bodemplank, het aantal mijten op de bijen, broedhygiëne en het aandeel van beschadigde mijten. Aan het eind van deze veldproef zijn de testresultaten van 167 testvolken en 241 controle volken van 27 bedrijven beoordeeld. Er zijn nogal wat testkoninginnen verloren gegaan. Dat is gedeeltelijk terug te voeren op een slechte paring, maar het verwijst mogelijk ook naar een zwakke ontwikkeling van de testvolken.

Verbeterde broedhygiëne

De resultaten van de beoordeelde koninginnen geven een duidelijk beeld. In beide jaren waren de volken van de geselecteerde koninginnen in bijna alle bedrijven, ondanks zeer verschillende bedrijfsomstandigheden, minder besmet. Gemiddelde lag de besmetting op 64% van de besmetting van de controle volken. Tegelijk was een duidelijke verbetering van de eigenschappen hygiënisch gedrag en 'beschadigde mijten' vast te stellen.

Toekomstige bijen 'vangen' varroamijten. Foto: Marleen Boerjan.

Ook in de resultaten van de gebruikelijke selectiekriteria werden verschillen tussen controle en test volken gevonden. Testvolken:

- bereikten slechts 78% van de volkssterkte,
- brachten minder honing op (86% resp. 91%) bij de voorjaars- resp. zomerdracht,
- toonden een verminderde zachtaardigheid en een
- geringere zwermneiging.

Wereldwijd

Inmiddels zijn wereldwijd teeltprogramma's opgestart om te komen tot een verbetering van de varroa-tolerantie. Wetenschappers uit Oberursel en Olsztyn werken aan de verkorting van het gesloten broedstadium door inkruising met de Kaapse bij, net zoals enkele Buckfasttelers een nieuwe combinatie van Afrikaanse en Oosterse rassen toetsen. In de VS wordt gewerkt aan een selectie van volken waarbij de vruchtbaarheid van de varroamijt laag is. Belangrijk lijkt ons ook het streven binnen de Oostenrijkse teeltvereniging ACA. Men wil voor het schatten van de waarde van een volk voor verdere teelt, niet alleen letten op honingopbrengst maar ook de mijtenval in aanmerking te nemen. Ook als de beoordeling zich daarbij beperkt tot een enkel, relatief gemakkelijk door alle imkers te registreren kenmerk, kan op grond van het grote aantal volken op een duurzame teeltvoortgang gerekend worden.

Oorspronkelijk artikel: 'Varroamilbe und Biene - Perspektiven der Toleranzzüchtung' door Ralph Büchler, Hessische Landesanstalt für Tierzucht, Abteilung für Bienenzucht, Erlenstrasse 9, D-34274 Kirchain, gepubliceerd in de 'Schweizerische Bienen-Zeitung 121(11): 700-706 (1998). Vertaald en bewerkt door M.J. van Iersel.

Kleine pimpernel (*Sanguisorba minor* Scop.)

We treffen het wel meer aan bij bijenplanten: onopvallende bloemen waarop je nu niet direct bijen op zou verwachten en toch bijenbezoek. Dat is ook het geval bij de kleine pimpernel. Hieruit blijkt ook weer het brede scala aan bloemsoorten dat door de honingbij wordt bezocht.

Op kalkrijke en humusarme grond

De kleine pimpernel behoort tot het geslacht pimpernel (*Sanguisorba* L.) van de rozenfamilie (Rosaceae). Het geslacht telt ongeveer 26 soorten die groeien in de gematigde streken van het noordelijk halfrond, de meeste in Europa en Azië. In ons land zijn er twee soorten inheems, behalve de kleine pimpernel ook nog de grote pimpernel (*Sanguisorba officinalis* L.). De kleine pimpernel komt het meest voor in Zuid-Limburg en langs de grote rivieren. Hij gedijt het best op een kalkrijke humusarme grond.

Overblijvend

De plant is overblijvend en heeft een bladrozet en rechtopgaande met bladeren bezette stengels die zich bovenaan vertakken. De bladeren hebben een oneven aantal kort gesteelde blaadjes met een gezaagde rand. Opvallend is het iets terugliggende tandje aan het eind van de blaadjes van de bladen van het bladrozet.

In mei en juni staat de kleine pimpernel in bloei. De bloemen verschijnen aan het einde van de stengels en staan dicht bij elkaar in een korte aar, die aan het begin van de bloei rond en tegen het eind eivormig is. In een bloeiwijze vinden we een variatie aan bloemtypen. Bovenaan zitten vrouwelijke bloemen (zonder meeldraden) en onderaan mannelijke (zonder stampers). Daartussen kunnen we tweeslachtige bloemen aantreffen. Er zit geen regelmaat in het tot bloei komen van de bloemen in een bloeiwijze. In het ene geval openen de bloemen zich achtereenvolgens van boven naar beneden en in het andere andersom. In beide gevallen zal door het opeenvolgend in bloei komen van de bloemen zelfbestuiving worden tegengegaan.

Veel stuifmeel geen nectar

In de bloemen is niet duidelijk een bloemkelk en een bloemkroon te onderscheiden, we spreken daarom van bloemdekbladen. Er zijn 4 van die bladen. Ze zijn

groen van kleur en hebben een rode of witte rand. Op het vruchtbeginsel staan twee stijlen die aan het eind grote rode kwastvormige stempels dragen. De vele meeldraden hebben een lange rode helm draad waarvoor de helmknoppen ver buiten de bloem rijken. De helmknoppen zijn licht citroengeel. Er wordt geen nectar afgescheiden; het nectarium dat bij de naaste verwant, de grote pimpernel, rond de stijl is gelegen, is bij de kleine pimpernel rudimentair aanwezig.

Van insectenbloeier naar windbloeier

De kleine pimpernel is een ongewone verschijning binnen de familie, en ook binnen het geslacht. Van oorsprong was de plant een insectenbloeier maar in de loop ter tijd heeft de plant zich tot windbloeier ontwikkeld. De bloemen hebben veel kenmerken van een windbloeier gekregen in de vorm van onopvallende groene bloemdekbladen, een stempel met een groot oppervlak dat het opvangen van stuifmeel begunstigt, veel meeldraden met lange helm draden, het ontbreken van nectar, en tenslotte kleine gladde stuifmeelkorrels die niet aan elkaar kleven.

Bijenbezoek

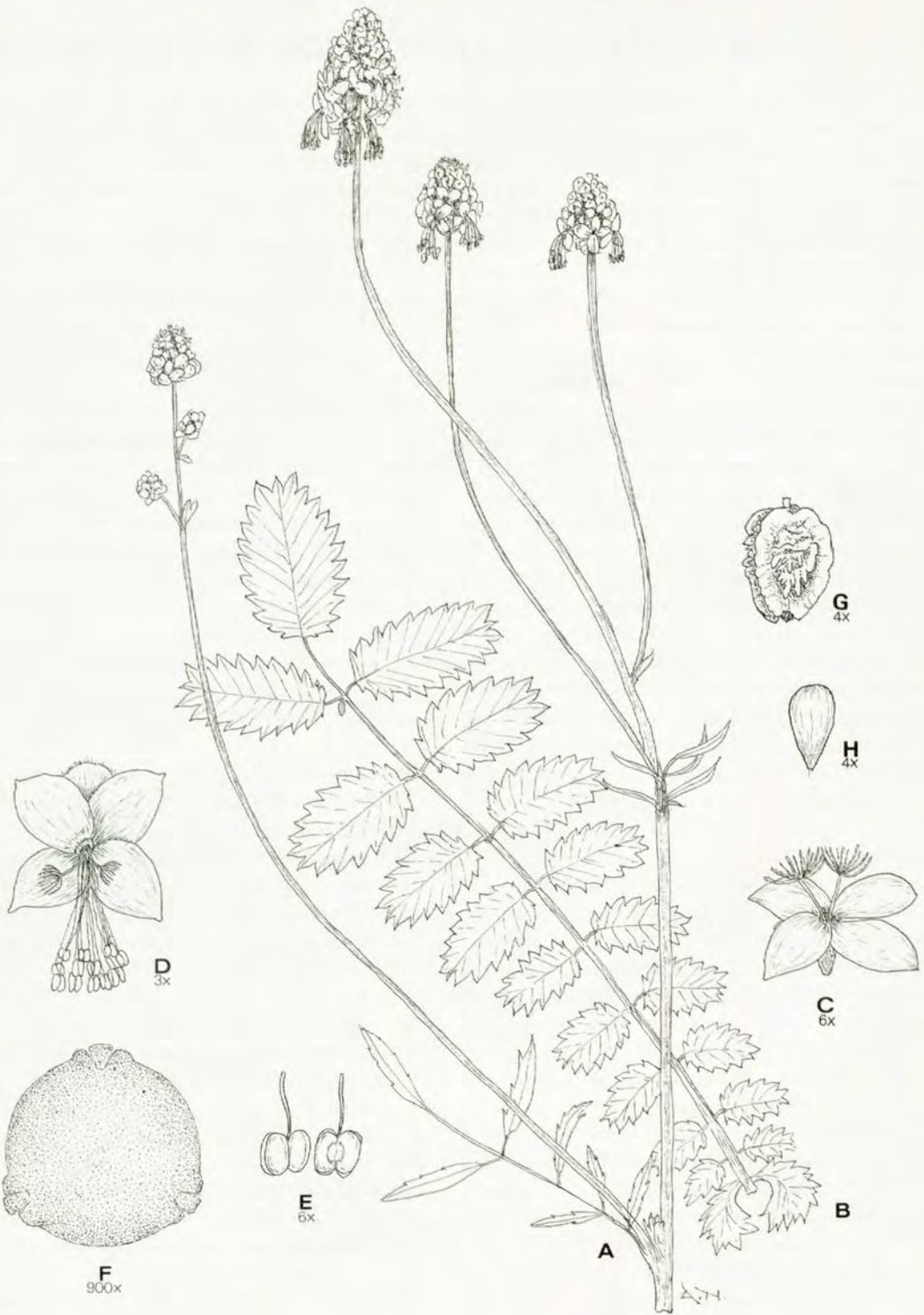
Bij zonnig en droog weer worden de bloemen massaal door bijen bezocht, er valt namelijk veel stuifmeel te verzamelen. De stuifmeelklompjes zijn lichtbruin van kleur. Behalve door de wind zal de kleine pimpernel ongetwijfeld ook door de honingbij bestoven worden. Iets van het oorspronkelijke van de plant is daardoor nog bewaard gebleven.

Schijnvrucht

Een deel van de bloemas, in de vorm van de bloembodem, is met het vruchtbeginsel vergroeid. Samen groeien ze na bestuiving uit tot de wand van een schijnvrucht waarin twee eenzadige nootjes tot ontwikkeling kunnen komen. De schijnvrucht heeft in doorsnede een vierkante vorm met op de hoeken vleugels. Op grond van de vorm van de schijnvrucht wordt de soort in drie ondersoorten verdeeld.

Literatuur

Hesse, M. (1979). Entstehung und Auswirkungen der unterschiedlichen Pollenklebrigkeit von *Sanguisorba officinalis* und *S. minor*. Pollen et Spores 21(4): 399-413.

Kleine pimpernel (*Sanguisorba minor* L.)

A bloeiwijze; B blad van bladrozet; C vrouwelijke bloem; D tweeslachtige bloem; E helmknoppen; F stuifmneelkorrel (polair); G schijnvrucht; H nootje

Europees vuilbroed gevonden in Nederland

Op enkele plaatsen is in een aantal bijenvolken in de afgelopen zomer Europees vuilbroed vastgesteld. Deze broedziekte wordt veroorzaakt door de bacterie *Melissococcus pluton*. Naast deze bacterie spelen nog een aantal andere bacteriën een rol: ook *Achromobacter eurydice* en *Bacillus alvei* komen voor.

Achromobacter eurydice komt normaal voor in het darmkanaal van bijen. *Bacillus alvei* wordt soms gevonden op de resten van dode larven. Het is niet uitgesloten dat ook virussen een rol spelen.

In tegenstelling tot Amerikaans vuilbroed worden bij Europees vuilbroed voornamelijk de larven aangetast.

236

Bij een aantasting liggen de larven ongeordend in de cellen en zijn geelachtig van kleur. Neemt men met een pincet een aangetaste larve uit de cel dan zal de huid meestal scheuren en komt een witachtige waterige vloeistof te voorschijn, waarin men fijne korreltjes kan onderscheiden.

De aangetaste larven sterven meestal voor het verzegelen van de broedcellen. Na uitdrogen liggen ze dan als droge vlakke resten tegen de celbodem. Wanneer in de dode larven *Melissococcus* overheerst is de structuur korrelig. Overheerst *Bacillus alvei*, dan worden de larven slijmerig. In dit laatste geval is er een korte draad te trekken en is het onderscheid met Amerikaans vuilbroed moeilijk te maken.

Bij lichte aantastingen worden kleine bijen, dwergbijen, geboren. De vleugels van deze bijen reiken tot voorbij de punt van het achterlijf. Deze ziekte treedt meestal op in de maand juni. Door de natuurlijke afweer van de bijen worden aangetaste larven verwijderd. De ziekte wordt voornamelijk verspreid door roverij, verenigen, zwermen en de bijenhouder zelf. Door het voeren met besmette honing en stuifmeel kan een infectie ontstaan.

Europees vuilbroed heeft tot nu toe geen grote schade aan bijenvolken veroorzaakt. Over het algemeen verloopt een infectie met Europees vuilbroed veel minder ernstig dan een infectie met Amerikaans vuilbroed. In Nederland en de meeste omliggende landen worden dan ook geen overheidsmaatregelen genomen tegen deze ziekte. Belangrijke preventieve maatregelen zijn hygiënisch werken en zorgen voor een goede harmonie tussen het aantal bijen en de hoeveelheid broed. Het is aan te bevelen om aangetaste broedramen te vernietigen en het volk een nieuwe koningin te geven. Zwaar aangetaste volken kunnen beter opgeruimd worden.

Apistan tijdig toepassen

Tot nu toe is in Nederland nog geen resistentie van varroamijten tegen Apistan vastgesteld. Naast o.a. Italië, Frankrijk, Zwitserland en Oostenrijk is nu ook in Zuid-Duitsland resistentie vastgesteld. In de komende jaren zal deze resistentie ongetwijfeld ook in Nederland de kop opsteken.

De meeste bijenhouders gebruiken Apistan omdat dit middel zeer effectief is tegen de varroamijt en gemakkelijk is toe te passen. Fluvalinaat, de werkzame stof van Apistan, hecht zich aan de bijen en wordt door de bijen aan elkaar doorgegeven. In de winter gaat de verspreiding van fluvalinaat in het bijenvolk veel langzamer waardoor de effectiviteit dan veel kleiner is. Met Apistan wordt het beste resultaat bereikt bij een toepassing meteen na de laatste honingooft. Als Apistan gebruikt wordt voor de bestrijding van de varroamijt nu dus niet langer wachten met het inhangen van de strips. Omdat zes weken behandeld wordt, mag er nog broed in de volken aanwezig zijn. Een langere behandeling is zinloos en daarom moeten de Apistanstrips na zes weken uit de bijenvolken verwijderd worden.

Toename aantal uitbraken Amerikaans vuilbroed in Duitsland

In 1998 is bij 404 bijenhouders in Duitsland Amerikaans vuilbroed vastgesteld. Het hoogste aantal uitbraken dat ooit in een jaar werd vastgesteld. In de afgelopen 50 jaar is het aantal uitbraken steeds wisselend geweest. Een aantal achtereenvolgende jaren met veel uitbraken werden afgewisseld met jaren met minder uitbraken. Dit is enigszins vergelijkbaar met de Nederlandse situatie. In honingmonsters van Duitse bijenhouders zijn in 13% van de monsters sporen van *Paenibacillus larvae* de verwekker van Amerikaans vuilbroed aangetoond. In 1% van deze monsters betrof het een zware besmettingen.

Onderzoek van het voer rondom het broednest wordt in Duitsland een steeds belangrijker middel om Amerikaans vuilbroed in een vroeg stadium op te sporen. Veel bijenhouders laten jaarlijks dan ook voerkransmonsters onderzoeken om de besmetting met AVB tijdig vast te stellen en om verdere verspreiding te voorkomen.

In Nederland zijn in 1999 voor het eerst op grote schaal voederkransmonsters onderzocht.

In het juli/augustusnummer deed ik wat toberig en zo voelde ik me ook. Nu is dat uiteraard anders. Wat wil je ook met zulk prachtig zomerweer. Maar meen niet dat intussen alles volgens plan verliep. Ik had weer een serie carnica-doppen opgezet en ik zou de jonge koninginnen aan de afgevlagen hoofdvolkten geven. Goed plan, maar ik ging een paar dagen helpen op Schier en toen ik terugkwam waren enkele moeren uitgelopen en inmiddels heengegaan. Op één na, die in de dop was teruggekropen. En volgens het boekje had die juist moeten heengaan. Deze is later nog bevrucht ook. Al met al een bedroevend resultaat. In alle haast opnieuw een serie opgezet, mooie doppen maar die kwamen zelfs niet uit.

Volledig op zeker gespeeld

Inmiddels waren enkele koninginnen van de eerste teelt in Lemmer bevrucht en die heb ik ingevoerd in vegers van de hoofdvolkten met alleen jonge bijen en zijn dat nu prima volken. De hoofdvolkten gingen op tijd naar de linde en dat was dit jaar een feest. Vorig jaar haalde ik de volken vroeg terug van de linde om ze voor verhongeren te behoeden en nu zitten ze dik in het vet. Omdat het allemaal oude moersvolken waren en ik genoeg malheur had gehad, heb ik volledig op zeker gespeeld. Ze kregen twee broedbakken met een rooster ertussen en bij elke controle verwisselde ik de bakken en ging de moeder in de andere bak en boven het rooster. Dit en de enorme werklust deed alle zwermplannen vergeten. Ik heb diverse volken gehad, zowel Buckfast als Mellifera die dit jaar geen dop hebben aangezet. En wat me in jaren niet is overkomen: ik heb geen zwerm zien hangen. Wel effectief, maar niet leuk.

Al met al heb ik zelden zoveel moeten improviseren en aanpassen als dit jaar. Ik zeg wel steeds dat het een van de boeiende factoren is van het bijenhouden dat je elk jaar weer nieuwe dingen tegenkomt, maar zo'n verhaal is aantrekkelijker voor de propaganda dan voor je eigen praktijk.

Over de Buckfaststand slechts één klacht, namelijk toch een zwerm met geknipte moeder en later is toch aan nazwerm ontsnapt en de achterblijvende jonge moeder was een kuis typetje en kwam dus niet aan de leg. Inmiddels twee jonge koninginnen van Hallmans aan de stand toegevoegd en dan ga ik de winter in met drie van zijn F1-moeren en dat geeft een gerust gevoel. De andere volken hebben geen of nauwelijks doppen aangezet.

Mijn aanvankelijke plan was om te proberen alle volken op het Bijenpark van carnica-moeren te voorzien. Dat dreigde te mislukken doordat ik teelt op teelt verzichte. Maar dankzij mijn stoomcursus koninginnenteelt op Schier heb ik volgehouden en alsnog een serie doppen opgezet, methode Schier. Dat werd een succes en kon ik een tweede serie naar Lemmer brengen en die zijn op één na bevrucht. Dus koninginnen genoeg om alle volken van een Carnica te voorzien en ik heb daarvoor voldoende sterke afleggers om die later met de hoofdvolkten te verenigen. Als dat grotendeels lukt heb ik het voldane gevoel dat ik, dankzij veel extra zorg dit jaar (en wat mooi weer!), mijn wat kwakkelende stand van het voorjaar heb opgebouwd tot een prima stand in het najaar. Ook de voldoening dat ik uiteindelijk de moderne systematische koninginnenteelt in de vingers krijg. Maar zo'n bewering zal het volgend jaar wel weer kille verrassingen inhouden.

Wat dit jaar vrijwel niet lukte was varroabestrijding via de darrenraatmethode. Doordat de fut er niet in zat in het voorjaar, werd er slecht gebouwd. Natuurlijk heb ik verschillende darrenraten laten beleggen en verwijderd, maar ik heb dat niet systematische gedaan en moet nu alle volken een behandeling geven maar wie zegt nu dat ik dat met mierenzuur zou doen? Ik schreef al dat ik een vroege inwintenaar ben en ik wil echt de hele zaak op orde hebben op 1 september. Dus volken verenigd, varroabestrijding en voeren. Je bent verbaasd dat je nu al weer aan het afbouwen bent en dat het bijenseizoen al weer voorbij is. Maar eigenlijk ben ik na het voorjaar aan het opbouwen geweest. Eerst de narigheid van het voorjaar corrigeren, dan toewerken naar een behoorlijk aantal reservevolken met goede carnica-moeren. Daarvoor de kunst afgekeken op Schiermonnikoog, doorgedrukt toen de ene na de andere serie mislukte en nu toch met keuzemogelijkheid welke jonge moeren ik zal aanhouden en welke volken ik met carnica's zal verenigen. Dat is toch werken aan de droom van 2000?

Regen

*'Altijd ben ik weer verwonderd,
altijd sta ik versteld ervan.
Dat uit zulke grauwe luchten,
zoiets helders vallen kan.'*

Dit opschrift vond ik bij een strandovergang, auteur onbekend. Hoe we er ook tegenaan kijken, de regen in deze junidagen komt voor mij als geroepen, want nu kan ik zonder schuldgevoel van 'dit moet nog gedaan worden en eigenlijk ook dat' werken aan deze van imker tot imker.

Mijn varroa-aanpak

238

De DarrenRaathMethode (DRM). We hebben het er veel over en passen het nog wat onwennig toe. Ik zou u op de hoogte houden over mijn ervaringen ermee, weliswaar een aangepaste versie maar dat is altijd mogelijk. Op de betreffende bijenstand werden vijf volken uitgewinterd. Ik wil daar niet meer dan drie hoofdvolken. Verenigen dus en wel op **12 april**. Er was bij deze eerste inspectie al zoveel broed aanwezig dat maar één volk op een broedkamer met 10 raten broed gebracht kon worden. Van de andere twee volken moest het broed 'helaas' over twee broedkamers worden verdeeld. Helaas? Jawel, want de uitgangspositie van de volken was nu niet gelijk en dat is altijd lastig. Bovendien werd bij deze 'zee van ruimte' de kans op voorjaarsshoning kleiner omdat veel honing in broed zou worden omgezet. Het verenigen verliep probleemloos. Er was al dracht op de kruipwilg, die in het duingebied massaal voorkomt, waardoor bij alle volken hetzelfde geurtje aanwezig was. Door de kou halverwege april bloeide de kruipwilg lang. Het weer herstelde zich gelukkig en dertig april was het volk met ene broedkamer aan een tweede honingkamer toe. De andere volken waren nog niet zo ver en zouden ook niet zo ver komen. U kent het wel, brede honingkoepels boven het broednest, glunderende bijen en zo ook de imker, want wat is mooier dan een dergelijk broednest. Hoewel er **12 mei** nog goed werd gevlogen op esdoorn, paardenbloem en andere vroege bloeiers zijn de honingkamers afgenomen. Ik wacht nooit tot het einde van de dracht vanwege de kans op roverij. Tegelijk is de tweede broedkamer geplaatst bij het ene volk en bij alle drie zodanig ingericht dat een gemerkt raampje darrenkunastraat in het midden, aan beide zijden werd geflankeerd door een raat werksterbroed. De bak werd verder opgevuld met 5 vellen werksterkunastraat en aan de buitenzijden een uitgebouwde raat. Er was op dat moment geen enkele zwermneiging. Om bij

aflopende dracht toch mooi uitgebouwde en belegde raten te krijgen is er een aantal avonden gevoerd in de verhouding 3 delen water op 2 delen suiker. De volgende ingreep zou plaatsvinden op 25 mei. Alle eitjes gelegd in de periode 12-25 mei worden vlieg bij van half juni tot en met 20 juli (zie Bijen 7(4): 108 (1998) en dan bloeit de witte klaver, vandaar. De kunastraten werden perfect uitgebouwd en belegd zonder ene darrencel. Ook de darrenraat was uitgebouwd en belegd. Ik had strips darrenkunastraat in honingkamerraampjes bevestigd en daarvan in elke bovenste broedkamer er één gehangen. Aan de onderlat was ook darrenraat gebouwd. Bij één volk werksteraat. Ik heb dat signaal begrepen en in een later stadium van dit volk doppen gebruikt om reserve moertjes te kweken.

Scheiding der geesten/geen koningin zoeken

De volgende stap werd gezet op **25 mei**. Er is toen een nieuwe woning ingericht met daarin zes schone raten. In het midden de belegde darrenraat met opzittende bijen. Volgens plan zouden alle raten uit de onder- en bovenbak daarin worden afgeschud. Een dergelijke aflegger noem ik een 'totale aflegger'. Er wordt een scheiding gemaakt tussen enerzijds koningin, de meeste jonge bijen en een raat open darrenbroed en anderzijds het overige broed met vliegbijen. In de aflegger kan de varroamijt instappen in het open darrenbroed en in het moerloze deel worden doppen aangezet. Het voordeel is dat je geen koningin hoeft te zoeken en gelijk alle raten kunt controleren op zwermcellen, waarvan al dan niet gebruik kan worden gemaakt. Bij twee volken vond ik de koningin en dan slaat de twijfel toe. Het rigoreus afschudden is daar beperkt tot minder raten met de idee dat door gebrek aan jonge bijen in het moerloze deel het open broed niet goed verzorgd zou worden. Achteraf bleek dat niet terecht, uitlopend broed zorgde voor een snelle aanvulling. Bovendien waren deze minder sterke afleggers een paar weken later nog niet toe aan het beleggen van darrenraat. In de hoofdvolken is gelijktijdig een raat met eitjes en jonge larfjes met een punaise gemerkt en op **4 juni** zijn in deze volken alle doppen gebroken uitgezonderd één dop van deze raat.

Van twee naar drie

Voordat je het weet 'kom je om' in het aantal volken en daarom heb ik op een andere standplaats van twee volken er drie gemaakt. Een iets andere aanpak, maar het smaakt naar meer. Het ging als volgt. Op 25 mei kwamen in de nieuwe broedbak twee belegde darren-

raten, uit elk volk een. Daarbij zijn alle bijen van beide volken afgeschud. Als voorzorgsmaatregel zijn beide volken een avond tevoren gevoerd met in het voer een paar druppels vanille-essence. Tijdens het afschudden van de raten zijn de bijen besproeid met essence/water uit de plantenspuit. De vliegbijsen verdwenen direct en wat overbleef waren jonge bijen en twee oude moertjes. Er was geen vechterij. Na een week waren er eitjes en larfjes aanwezig in een zeer sterke aflegger.

(Te) rigoreus opruimen van darren?

Onlangs merkte een collega-imker op of er wel genoeg darren zouden overblijven voor de bruidsvluchten van koninginnen als de DRM massaal zou worden toegepast. Maar eerst even iets anders. De darrenlarven zijn met de DRM opnieuw het kind van de rekening. Ze dienen als lokaas voor de varroamijt, bekopen dat met hun leven terwijl ze hun volk behoeden voor een totale ondergang. In de mensenwereld zou een dergelijke rol worden geëerd met een standbeeld. Terug naar de praktijk. Ik denk dat deze imker de spijker op de kop sloeg. Natuurlijk zullen er altijd darren uit andere raten geboren worden. Tijdens mooi weer laten ze hun aanwezigheid duidelijk merken en de imker is gerustgesteld. Terecht? In de Amerikaanse vakbladen wordt de laatste jaren regelmatig geklaagd over de kwaliteit van jonge moertjes. Een onregelmatig broednest en na enkele maanden moerlose volken zijn schering en inslag. Voor een aantal wetenschappers was dit reden genoeg om te onderzoeken of de varroamijt en het gebruik van Apistanstrips invloed heeft op de kwaliteit en hoeveelheid darren. Uit dit onderzoek blijkt dat de varroamijt een grote negatieve invloed heeft op de levensduur van darren. Verrassend was, althans voor mij, dat 5 tot 11 dagen na hun geboorte de helft van de darren niet meer in leven was. Ook de invloed van Apistan is niet mis. In volken uit deze groep werd aan beide zijden van een raat open darrenbroed een Apistanstrip gehangen. Voor details zie 'Van Heinde en Ver' in Bijen 8(7/8): 213 (1999).

Conclusie

De leeftijd van darren weggevangen met de DRM = nul. Er zou dus inderdaad een tekort aan darren kunnen optreden als de DRM door veel imkers wordt toegepast. Iets om over na te denken. Niet door de DRM te verwerpen. Een uitweg uit de impasse zou kunnen zijn als imkers die de DRM toepassen uit één of meer volken begin april de mijten wegvangen, er is dan nog geen darrenbroed aanwezig. Deze schone

volken mag het aan niets ontbreken! Met darrenkunst raat worden daarna in deze volken veel darren gekweekt. Het resultaat is gezonde darren uit keuzevolken voor jonge moertjes uit de wijde omgeving. In de overige volken passen we de DRM toe. Een kwestie van samenwerken dus. Denk ook nog even aan dat darrenstandbeeld.

Het weer in september

Voor de periode 1961-1990 geldt als landelijk gemiddelde 136 uren zonneshij, 68 millimeter neerslag en een gemiddelde maximumtemperatuur van 18,3°C.

September-maanden

Jaar	Zon	Uren	Neerslag (mm)	Max.temp	°C
1994	somber	(103)	zeer nat (140)	kil	(17,4)
1995	normaal		zeer nat (111)	normaal	
1996	zonnig	(165)	vrij droog	kil	(17,1)
1997	zeer zonnig	(182)	droog (31)	normaal	
1998	somber	(108)	zeer nat (151)	normaal	

Gebruikte literatuur

Rinderer, T.E., Guzman, L.I. de, Lancaster, V.A., Delatte, G.T. and Stelzer, A.J. 'Varroa in the mating yard', American Bee Journal 139(2): 134 (1999)

Oproep aan creatieve lezers van Bijen

Staat uw tekening volgend jaar op de voorpagina? De redactie van Bijen is van mening dat de voorpagina er aantrekkelijk uit moet zien. Dankzij de imkercollecties van respectievelijk John en Marieke Driebergen (1998) en Baldi Dekker (1999) zijn we daar tot nu steeds goed in geslaagd. Op dit moment zijn we bezig met plannen maken voor het volgende jaar en voor de voorpagina denken we aan (zwart-wit) tekeningen gemaakt door lezers van Bijen. Bij deze roepen we een ieder op die graag tekent en een leuk idee heeft voor een tekening, om deze vóór 15 november 1999 in te sturen aan de redactie. De redactie zal een selectie maken van 11 tekeningen voor de voorpagina. De naam van de tekenaar wordt uiteraard vermeld in het colofon. Voorwaarden: **Wie:** lezers van Bijen, geen leeftijdsgrens **Onderwerp:** toepasselijk voor Bijen, tekeningen bestemd als honing etiket kunnen dus ook **Afmetingen:** maximaal 17x20 cm, staand **Kleur:** zwart-wit **Techniek:** potlood, inkt, aquarel, gouache, gemengd **Sluitingsdatum:** 15 november 1999 Sturen aan: Bijen, t.a.v. mw. M.J.E.M. Canters, Postbus 90, 6720 AB Bennekom.

Bijenvolken in Artis

Ab Kuypers

Wat nijlpaarden met honingbijen te maken hebben? Geen idee. Waar het betreft mijn bezoek aan een eerste van een hopenlijk lange rij bijzondere locaties voor het bijenhouden, heel veel. Vanaf het dakterras van het (voormalige) nijlpaardenverblijf wordt sinds bijna twintig jaar geïmkerd. Artis, hartje Amsterdam. Opvallen doen die honingbijen van Ko Veltman niet echt. Voor mij leverde die ontdekking een prettige ontmoeting op.

Mooiste plekje

240 Om de trek in koffie te kunnen bevredigen, neemt hij mij mee naar het, naar eigen zeggen, mooiste plekje van de dierentuin. Dat is dan vooral vanwege de stilte en het uitzicht, ver van het gewoel van de bezoekers of een volle kantine. Vanuit zijn kantoortje op het dakterras van het nijlpaardenverblijf heb je bovendien uitzicht op de vier bijenvolken. Een mooie plek voor de koffie én ons gesprek.

Ko Veltman is, in de functie van diervorzorger, hoofd van de éénmansafdeling, 'Het Insectarium' van Artis. 'Ik ben hier begonnen als tuinman. Vanuit mijn liefhebberij, het imkeren, ben ik zo'n twintig jaar geleden begonnen in het insectarium. Toen ik daar werd aangesteld, was dat voor mij een reden het imkeren weer op te pakken. Ik was er een paar jaar tussenuit geweest, onder andere door tijdgebrek. Ik vond dat in het insectarium ook honingbijen thuis hoorden. Dat was een mooie gelegenheid de draad weer op te pakken. Hier op het dak staan vier volken, beneden verzorg ik zomer en winter een observatiekast. Het mooie is dat ik nu mijn hobby in de baas zijn tijd kan uitoefenen.'

Contact met publiek

Het bijzondere aan de plek, Artis, voor zijn bijenhouderij, ziet Ko Veltman vooral in het contact met het publiek dat hij hier veelvuldig heeft. Is het niet bij het wegvangen van een niet bedoelde zwerm, dan is het wel op de woensdagmiddag tijdens een speciaal programma voor kinderen.

Ko Veltman: 'Natuurlijk doe ik er alles aan om geen zwermen te krijgen, maar ja, toch ontsnapt er wel eens eentje. Met het publiek heeft dat overigens nog nooit problemen opgeleverd. Als ik uitleg wat er gebeurt dan is men juist zeer geïnteresseerd. Iets anders is het met de dieren. Een enkele keer komt zo'n zwerm wel

eens op een ongunstige plaats terecht. Bij de apen kan dat wel een probleem zijn, of zoals een keer bij de wisenten. Die steken gelijk hun neus in zo'n tros bijen, nieuwsgierig als zij zijn. Ja dan is het even een ander verhaal.' Het liefste imkert Ko vanwege zachtaardigheid met carnica in Artis. 'Ik word, omdat men weet dat in Artis een imker zit, vaak gebeld uit de buurt om een zwerm te komen scheppen. Maar eigenlijk heb ik daar niets aan, ik weet niet wat ik in huis haal, ik kan hier met zoveel publiek geen steekduivels gebruiken.' Voorlichting aan kinderen heeft de bijzondere aandacht van Ko. Wanneer, op afspraak, op woensdagmiddag een groep kinderen zich bij Ko heeft gemeld, gaat men eerst wat bijen vangen uit de volken op het dakterras, waarna een 'preparatie' voor de observatiekast volgt.

Grijsjes worden gekleurd

Ko Veltman: 'Ik zoek altijd wat 'grijsjes' uit, jonge bijen die nog maar net zijn geboren. Deze gaan we dan merken met verschillende kleuren en voeren we in de observatiekast. Zo hoort bij elke kleur een bepaalde leeftijd van de bijen. Er lopen zo doende in de observatiekast altijd een aantal bijen rond, waarvan

Ko Veltman bij zijn kasten. Foto: Ab Kuypers

de leeftijd kan worden bepaald en de taak die zij hebben uit te voeren. Dit kan men vaststellen aan de hand van een poster bij deze kast. In feite heb ik een rare manier van bijhouden. Mijn koninginnen zijn altijd wit gemerkt en er lopen verschillende gemerkte werksters in het volkje rond. Ik krijg daar ook wel eens opmerkingen over. Men denkt dan dat er meerdere koninginnen rondlopen of dat de kleur van de moeder niet klopt met het jaar.'

Natuurlijk krijgen de kinderen ondertussen allerlei uitleg over de bijen. Ko: 'Op die manier probeer ik de bijen onder de aandacht van de kinderen te brengen. Uiteindelijk wil ik bereiken, maar dat geldt voor het gehele insectarium, dat mensen vooral echt kijken. En geheid, dat die kinderen nog terugkomen en dan gaan ze echt opletten of ze zaken herkennen. Ik vind dit een mooi onderdeel van het insectarium.'

Stadsdracht

Voor een echte stadsimker, Ko Veltman woont in Amsterdam, heeft hij de beschikking over een mooie plaats voor zijn bijenvolken. 'Behalve dat ik hier geen last van burens heb en ook helemaal mijn eigen gang kan gaan, levert deze plek ook nog aardig wat honing op. Nu ben ik niet een echte honingimker, hoor. Maar de dracht van het park alleen al, aangevuld met de omringende stadstuinen is meer dan voldoende. Er staan hier en in de omgeving heel veel zeer oude linden en daardoor kan ik op een grote oogst reken wanneer het weer meewerkt. Tegenwoordig wordt er ook heel anders aangeplant in het park dan vroeger. Terwijl er toen, bijvoorbeeld, nog geen madeliefje in het gras mocht staan, denkt men daar nu heel anders over. In Artis wordt sowieso vlindervriendelijk aangeplant, het wordt hier steeds mooier. Ik heb ook wel overleg met de verantwoordelijke mensen en die luisteren wel naar mijn adviezen en wensen.' Een deel van de honingopbrengst wordt tijdens het jaarlijkse congres voor Nederlandse en Belgische dierentuin-medewerkers verkocht. De opbrengst daarvan gaat ieder jaar naar een andere noodlijdende dierentuin in het 'Oostblok'.

Alleen september, dat is een slechte maand voor de bijen in Artis, een bijna anekdotische aangelegenheid. Ko Veltman: 'In die tijd komen de bijen met rode honing thuis. Na klachten van de mevrouw van de kraam waar suikerspinnen worden verkocht, ontdekte ik dat die zoetigheid niet alleen wespen maar ook bijen aantrekt. Ik maak haar maar niet wijzer, we houden haar klachten op wespenoverlast. Zelfs de ijspapiertjes in de prullenbakken worden door de bijen graag bezocht in deze periode. Kennelijk een teken

van gebrek aan natuurlijke voedselbronnen. Volgens mede-imkers kan dat helemaal niet, maar toch gebeurt het. Ach, het scheelt mij voer.' Nu maar hopen dat de betreffende suikerspinmevrouw dit artikel niet onder ogen krijgt. Anders heeft Ko een probleempje.

Bijzondere plek

Ruim tien meter hoog, dat zijn zeg maar drie verdiepingen, omringd door apen, runderen en tapirs op de begane grond, hebben de bijenvolken van Ko Veltman een plek, waar het goed overwintert, maar de zomer wel eens problemen kan opleveren. Ko: 'In de zomer wordt het hier op het dak heel heet. Ik moet de volken dan goed in de gaten houden en zorgen dat zij niet oververhit raken. En wat niemand anders in Nederland heeft, heb ik hier wel in mijn volken. 'S Zomers, vanwege die tropische temperaturen, lopen er Faraomieren de kasten in en uit. Ik kan het spoor terug naar de kas beneden zo volgen. De bijen hebben geen verweer tegen die mieren, maar gelukkig levert het geen schade op. In het voorjaar zijn de bijen overigens al vroeg actief'.

Met een miljoen bezoekers per jaar kan Ko Veltman, zoals hij het zelf zegt, zijn verhaal goed kwijt. Eén van die activiteiten zijn de jaarlijkse 'Prikkebeendagen', die in juli worden georganiseerd. In een zaal naast het insectarium worden veel insecten op tafels neergezet. Met de hulp van talloze vrijwilligers (allen deskundige liefhebbers) wordt uitleg gegeven, kunnen proeven worden gedaan. Kortom, angst voor en interesse in insecten, de medewerkers aan de prikkebeendagen doen er alles aan het insect positief in de belangstelling te brengen. De Amsterdamse subvereniging van de VBBN is daar elk jaar heel actief aanwezig.

Misschien moeten u en ik dan volgend jaar nog maar eens naar hartje Amsterdam.

Inlichtingen over juiste data bij Artis opvraagbaar.

Doen!

advertentie

DE IMMENHOF

Alle bijenteeltmaterialen voor de moderne imker

Aanbieding:

vuren Spaarkast
5 stuks à

f 190,00 per stuk
f 170,00 per stuk

Geopend: Zaterdag van 8.00 - 12.00 uur en na telefonische afspraak. Harremaatweg 36, 3781 NJ Voorthuizen, 0342-472837 / 0653182006

Een nieuwe opleiding voor leraren bijenteelt

Jos Plaizier en Hans Gerritsen, resp. voorzitter en secretaris Commissie Onderwijs

Reeds lange tijd zijn geen leraren bijenteelt meer opgeleid. Als dit nog enige tijd zou voortduren zal er een tekort aan leraren bijenteelt ontstaan. In het cursusjaar 1992-1993 zijn de laatste elf leraren opgeleid. De jaren daaraan voorafgaand werd de belangstelling voor de lerarenopleiding telkens minder.

De Commissie Onderwijs heeft zich over dit probleem gebogen en een plan ontwikkeld voor een nieuwe opleiding leraren bijenteelt. Een actuele en aantrekkelijke opleiding, bestemd voor ervaren imkers met affiniteit tot onderwijs.

Inmiddels hebben alle bijenhoudersorganisaties in principe met dit plan ingestemd en willen daarmee de nieuwe opleiding in eigen beheer opzetten en uitvoeren. Er wordt naar gestreefd om in het voorjaar van 2000 te starten met het eerste gedeelte (A-deel) van de nieuwe lerarenopleiding.

Doelstelling

Voor de toekomst en voor de kwaliteit van de bijenhouderij in Nederland is het van groot belang dat voortdurend opleidingen plaatsvinden die belangstellenden in staat stellen daadwerkelijk bijen te kunnen houden. De cursussen 'Verzorgen bijenhouderij' en 'Uitvoeren bijenhouderij' (beginners- en gevorderdencursus) voorzien in een behoefte en zorgen in belangrijke mate voor de aanwas van imkers.

Voor het instandhouden van deze cursussen is een kwalitatief goede en moderne lerarenopleiding onontbeerlijk. Tevens zal door een lerarenopleiding een groep imkers ontstaan die op de hoogte is van de nieuwste ontwikkelingen en inzichten in de bijenhouderij en daardoor een hoog opgeleid theoretisch en praktisch kader gaan vormen.

Globale opzet en doelgroepen van de lerarenopleiding

Allereerst wilde de Commissie Onderwijs een oplossing zoeken voor twee belangrijke kritiekpunten op de vorige lerarenopleiding: de opleiding duurde te lang (twee volle jaren) en was mede daardoor te duur. De nieuwe opleiding zal uit twee gedeelten bestaan, het A- en het B-gedeelte. Na het volgen van het A-gedeelte moet de kennis zodanig zijn dat men als leraar de cursus 'Verzorgen bijenhouderij' kan geven.

Na het volgen van het B-gedeelte moet het mogelijk zijn om ook de cursus 'Uitvoeren bijenhouderij' te kunnen geven.

Voor ieder deel komt een modulaire opbouw. Per module zal worden gezocht naar een deskundige docent op dat terrein, die het onderwijs in de module kan verzorgen.

Om de kosten binnen de perken te kunnen houden, zal worden uitgegaan van een groot aandeel zelfstudie. Daarmee kan het aantal daadwerkelijke lesuren (contacturen) worden verminderd en de reiskosten voor de deelnemers worden beperkt.

Binnen het landbouwonderwijs wordt een lesbevoegdheid diervverzorging vereist voor het lesgeven aan genoemde cursussen bijenhouderij. Het zal duidelijk zijn dat niet alle leraren diervverzorging staan te trappelen om de bijenteeltcursussen te geven. Een lerarenopleiding voor de bijenhouderij, zoals hier bedoeld, zal door het landbouwonderwijs aangemerkt worden als een bijscholingscursus voor leraren diervverzorging.

Een lerarenopleiding bijenteelt, opgezet en uitgevoerd in eigen beheer van de bijenhoudersorganisaties, geeft een eigen diploma onder verantwoordelijkheid van de gezamenlijke bijenhoudersorganisaties.

Er zijn verschillende doelgroepen waarvoor de opleiding is bestemd:

- Allereerst de hierboven genoemde leraren diervverzorging die een bijscholing willen krijgen voor het geven van de beginners- en gevorderdencursussen.
- Vervolgens ervaren bijenhouders die reeds een willekeurige lerarenopleiding gevolgd hebben met de daarbij behorende didactische scholing.
- Daarnaast willen we ook de mogelijkheid bieden, onder bepaalde condities, aan ervaren bijenhouders zonder een formele didactische scholing.
- Een belangrijke doelgroep is ook de groep bijenteeltleraren die al langer geleden hun opleiding hebben gevolgd. Een of meerdere modules van de cursus kunnen als bijscholing gevolgd worden.
- Tenslotte is de cursus, of onderdelen daarvan, bedoeld voor de vorming van een kader of 'braintrust' onder de bijenhouders. Geïnteresseerde bijenhouders kunnen onderdelen van de cursus tegen een bepaalde vergoeding volgen. De lerarenbevoegdheid wordt daarbij niet nagestreefd.

Eisen te stellen aan deelnemers

De algemene toelatingseisen:

- ten minste vier jaar ervaring met bijhouden, met tenminste drie volken;
- de beginners- en gevorderdencursus moet met goed resultaat gevolgd zijn;
- voor de B-cursus is de A-cursus als vooropleiding nodig en men moet in staat zijn Engelse en Duitse literatuur te lezen.

Met elke aspirant-deelnemer zal een toelatingsgesprek worden gevoerd door de cursusleiding. In dit gesprek komen de volgende aspecten aan de orde: motivatie, kennis, interesse, verwachtingen, ervaring als imker, didactische vaardigheden.

Naar aanleiding van dit gesprek kunnen extra eisen worden gesteld, bijvoorbeeld het volgen van een stage of aanvullende cursus (bijvoorbeeld bij het ontbreken van voldoende didactische kennis).

Inhoud van de cursus

De A-cursus bevat 60 lessen, te verdelen over theorie (36 uur) en praktijk (24 uur). Dit komt overeen met

circa een dagdeel van drie uur per twee weken gedurende een jaar. Daarnaast moet gerekend worden op 20-25 uur zelfstudie.

De modules zijn de volgende:

Vakdidactiek, Leven en biologie van de honingbij, Werken met bijen, Bijengezondheidszorg, Bijenproducten, Bijen en milieu, Historie bijenteelt en organisatie beroepsgroep.

Voor de A-cursus moet gerekend worden op een financiële bijdrage van circa f 675,- per cursist, exclusief boeken en reiskosten. Het is de bedoeling dat de cursus in Wageningen wordt gegeven.

Voor meer informatie over de inhoud van de cursus kan bij het secretariaat van de VBBN een brochure worden aangevraagd, hier zijn ook aanmeldingsformulieren te verkrijgen.

Secretariaat VBBN, Postbus 90, 6720 AB Bennekom, 0317-422422, fax 0317-424180,

E-mail: bijenhuis@tip.nl

bijen

FOTO VAN DE MAAND

Foto ingestuurd door Ben Jonker te Epe. Ben imkert met 'huis-, tuin- en keukenbijen'. Zijn stand staat naast het terrein 'De Renderklippen' in Epe/Heerde. Op het moment van schrijven had Ben nog zes bijenvolken, maar volgens hem zijn de bijen slecht uitgewinterd. Ben reist niet met zijn bijen en oogst voornamelijk zomerhoning. Thuis heeft hij potjes honing staan vanaf 1984 tot nu toe, van elk jaar één potje. De potjes van 1992 en 1994 zijn nog steeds niet versuikerd. 1991 was een slecht honingjaar, toen heeft Ben geen honing geoogst. Voor de bijenstal staat een kiwistrui.

Pastoor zestig jaar imker

Ab Kuypers

Ruim zestig jaar geleden met imkeren begonnen en op gevorderde leeftijd nog altijd zeer actief met zijn bijen. Inmiddels door zijn bijenbond, NCB, onderscheiden met een legpenning. Een goede reden om naar Zegge, onder de rook van Roosendaal, af te reizen voor een ontmoeting met deze oude rot in het vak. Voor een gepensioneerd man is hij niet eens de gemakkelijkste om een afspraak mee te kunnen maken. 'woensdag en vrijdag, dan kan ik nooit hoor. Dan moet ik biljarten'. Geen probleem, voor Bijen hanteer ik flexibele werktijden.

244

God zegene de greep

Wanneer het met zijn eerste volk niet goed gekomen was, dan was Pastoor Dierikx waarschijnlijk nooit imker geworden. 'Mijn eerste bijenvolk kocht ik in 1938. Ik zat toen op het seminarie in Hoeven. Enkele medestudenten hadden al bijenvolken, dat sprak mij wel aan. Alles wat ik toen wist van bijen, was dat zij voor honing zorgen en dat zij steken. Wij mochten op het seminarie één hobby hebben. Bij die imkerende studenten heb ik toen wat van het bijenhouden afgekeken. Ik heb nooit een cursus gevolgd. Leren van anderen, ervaring op doen en boeken lezen. Zo ben ik het imkeren machtig geworden. Mijn eerste volk kostte toentertijd tien gulden, met kast en al. Daar kwam nog 75 cent bij voor het vervoer naar Hoeven'. 'Half juli dat jaar vertrok ik voor mijn vakantie naar Zeeuws Vlaanderen. Ik ben daar geboren. Mijn volk bleek echter moerloos geworden, maar wel voorzien van de nodige moerdoppen. Ik heb het volk toen op één dop staande achtergelaten met een gevoel van God zegene de greep. Na de vakantie bleek alles weer hersteld, het volk stond er na die zomervakantie goed bij'. Was dat toen anders gelopen, dan was Pastoor Dierikx waarschijnlijk nooit meer met zijn bijen verder gegaan, zo wordt mij verzekerd. Inmiddels is hij ruim zestig jaar imker en even lang lid van de NCB. Voor dit jubileum werd hem uit handen van Cees Roelen, secretaris NCB, op 6 mei een legpenning uitgereikt. Natuurlijk ligt dit kleinood al voor ons gesprek binnen handbereik op tafel en wordt deze mij trots getoond.

Verhalen en cijfers

Van pastoor Dierikx is algemeen bekend, dat hij vanaf het eerste begin aantekeningen bijhoudt van zijn

activiteiten als imker. Vandaag heeft hij die echter niet nodig. Prijzen van vroeger, waarbij in dubbeltjes en kwartjes wordt geteld, ze worden moeiteloos genoemd. Vijftien cent voor het lidmaatschap van de bijenbond Sint Ambrosius. Vijfendertig cent voor een pot honing. Eén cent 'slingerloon' per pond geslingerde honing om samen met de imkerende medestudenten een slinger te kunnen onderhouden.

Van een echt interview is vanaf het eerste moment al geen sprake, overigens. In een tomeloze woordenstroom rollen vele voorvallen uit een rijk verleden over tafel. Natuurlijk smeug verteld. Hij lijkt het levende bewijs van de oude imker verhalen, waarvan wij er al zo veel hebben gehoord. Reizen, die 's morgens vroeg begonnen en soms strandden vanwege mankementen aan de auto. In de stromende regen bijenvolken verhuizen en met de auto tot aan de assen vast zitten in de modder.

Reizen

Tot op de dag van vandaag brengt Dierikx zijn bijen naar plekken waar hij een goede honingooft verwacht. Samen met een collega uit Zeeland, waarbij hij het zware werk tegenwoordig aan de jongeren overlaat. Nog dit voorjaar reisde hij naar het koolzaad in Wallonië. 'Misschien wel gekkenwerk,' zegt hij er zelf van. 'Als je nagaat, dat dat elke keer 400 km. rijden is. Tijdens de hele dracht hebben we niet minder dan 2.800 km gereisd. Dat houdt dus wel in, dat er goed geld bij moet'. Maar het reizen, overigens niet alleen voor en met de bijen, zit hem in het bloed. Door het gehele land hebben zijn bijen gestaan. Tot op de Veluwe en de Flevopolders toe. Allerlei drachten bezocht. Nagerekend, aan de hand van zijn gegevens uit het beroemde aantekenboek, hebben gedurende zestig jaar imkeren zijn bijen voor zo'n 20.000 pond honing gezorgd. 'Ooit heb ik een top jaar gehad. De bijen stonden toen op de theunisbloem. Met tien volken oogste ik ruim 900 pond honing'.

Bijen bij huis

Vroeger waren het er meer. Tegenwoordig imkert Pastoor Dierikx nog met gemiddeld acht volken. Wanneer deze niet bij een dracht staan, zijn deze in zijn achtertuin te vinden. Sinds hij in Zegge, zo'n 30 jaar geleden, tot pastoor werd benoemd kan dat weer. In eerdere functies moesten de bijenvolken

elders worden ondergebracht. Met de komst van een peutercreche, grenzend aan zijn tuin, begonnen echter wat problemen. Angst voor bijen bracht ouders en onderwijzeressen er toe te proberen zijn bijenstal te laten verwijderen. Dat is echter niet gelukt. Strijdlustig klinkt zijn stem. 'Ik laat me niet zomaar mijn hobby afpakken. Ik heb hier altijd probleemloos mijn bijen bij huis kunnen stallen. Eigenlijk staan de volken hier alleen maar tijdens de winter en tussen de drachten door. Straks als de vakantie begint komen de bijen pas weer naar huis, in afwachting van de heide. Dus wat zeuren ze nu. Bovendien heb ik gezorgd dat de bijen heel hoog moeten uitvliegen, dus daar zal geen kindje last van ondervinden'. Een beetje boos kan hij zich maken, dat men het verschil niet weet tussen wespen en bijen. 'Alles wat vliegt en kan steken is een bij'.

Nieuwigheden

Toch hebben de perikelen van de afgelopen tijd er voor gezorgd, dat Pastoor Dierikx de dag na onze ontmoeting zijn eerste carnica moertjes gaat ophalen. Eerder al had hij mij verteld dat 'Al die nieuwigheden van tegenwoordig' voor hem niet hoeven. 'Ik imker op zijn Jan Boerenfluitjes. Aan de moderne methoden, daar begin ik allemaal niet aan. het gaat mij om het

plezier van het werken met bijen; experimenteren, dat doe ik niet. Ik zeg altijd maar, als de volken goed zijn en het weer is dat ook, dan kan je alles met de bijen uitvoeren. Dan gaat het ook altijd goed. Van die vreemde bijenrassen hoeft (de) ik niets te weten... ik heb in het verleden wel eens Italianen gehad. Niets dan ellende. De kruisingen die daarmee ontstonden werden helse steekduivels. Nee hoor, ik heb altijd gewoon met 'vuilnisbakken' geïmkerd. Maar goed, nu dan toch maar beginnen met de carnica, om verdere problemen te voorkomen. Ze zeggen, dat die amper steekt'.

Overigens, dat jan-boerefluitjes van pastoor Dierikx, is de werkwijze, die op geen enkele cursus is gebaseerd. 'Goed gekeken toen ik begon naar wat mijn medestudenten deden. En goed de boeken lezen, natuurlijk'.

Een rijk verleden

Voor de vele verhalen, die deze middag in vogelvlucht de revue passeren, heeft Pastoor Dierikx geen enkel moment zijn aantekeningen nodig. Ze staan als dierbare herinneringen aan voorbijgaande tijden in zijn geheugen gegrift. Het zijn verhalen waarmee een boek gevuld zou kunnen worden. Hoewel zij met graagte worden verteld, kan ik me voorstellen, dat de momenten zelf waarover zij gaan, toen niet altijd als aangenaam werden ervaren. Wat te denken van bijenkasten, die gedurende de oorlog in een tuin stonden van een door de Duitsers in beslag genomen pastorie. Na de oorlog bleken deze kasten te lijden hebben gehad van granaataanvallen. Ondanks de gaten die daarbij in de kasten waren geschoten, leefden deze bijenvolken nog. Of die keer, dat hij tijdens een bijentransport met de auto over de kop ging. Gelukkig liep daarbij alleen de auto zelf schade op. de kasten zaten nog wel op de aanhanger vast, maar waren wel gaan lekken. Dat de ontsnapte bijen alles behalve vriendelijk waren, dat laat zich raden. Toch is het met veel pret in ogen en stem, dat zulke voorvallen worden verteld. Van een bekeuring is het toen niet gekomen. De aanwezige agent die ter plekken een 'bon' wilde uitschrijven werd door kwade bijen op andere gedachten gebracht. De agent vertrok, Pastoor Dierikx heeft nooit meer iets gehoord van dit ongeval. Zo zouden we nog uren, beter gezegd, bladzijden door kunnen gaan. Maar helaas, we moeten hier afscheid nemen van een 80 jarige, die nog lang niet van plan is met imkeren te stoppen.

Pastoor Dierikx (l) ontvangt een legpenning uit handen van Cees Roelen

Kunsthoning

Vroeger kon men bij de kruidenier kunsthoning kopen. Sinds in het honingbesluit is vastgesteld dat alleen bijen honing kunnen maken is deze kunsthoning verdwenen. Onlangs verschenen er berichten over honing uit China die blijkens onderzoek vervalst zou zijn. De kwaliteit van dit onderzoek werd door sommige deskundigen in twijfel getrokken. De reclame die Dhampur Invertos Ltd uit New Delhi maakt voor haar suikerproducten is echter glashelder. Het product dat wordt aangeboden noemt men 'honey analog'. Deze kunsthoning wordt gemaakt door rietsuiker op dezelfde manier met enzymen te bewerken als de bijen dat met nectar doen. Het bedrijf zegt dat dit produkt zoveel op honing lijkt dat het met chemische proeven niet van echte honing is te onderscheiden. Dhampur Invertos Ltd vermeldt als aanbeveling ook dat zij deze kunsthoning al heeft verkocht aan grote honingproducenten in Rusland, het Midden-Oosten en Canada. Deze producenten gebruiken de geïnvverteerde rietsuiker om het in een verhouding van 1:1 te vermengen met echte honing. *Bron: American Bee Journal, januari 1999.*

Honing en gezondheid

De Nieuw-Zeelandse honingverkooporganisatie is erg actief op de wereldhoningmarkt. De speciale kwaliteiten van de Nieuw-Zeelandse honing worden breed uitgemeten. De medische waarde van Manukahoning voor mensen met maagzweren is bekend en helpt een goede prijs voor dit produkt te krijgen. Mensen met suikerziekte moeten erg voorzichtig zijn met het gebruik van suiker en dus ook met honing. In Nieuw-Zeeland wil men onderzoeken of bepaalde soorten honing beter geschikt zijn voor diabetici dan andere soorten. Honingsoorten met een hoog gehalte aan fructose en een zeer laag gehalte aan glucose zouden beter geschikt kunnen zijn. Een positief resultaat van dit onderzoek helpt de markt voor Nieuw-Zeelandse honing uit te breiden. Wie de voedselmarkt betreedt met een product dat speciale kwaliteiten heeft voor de gezondheid, heeft daarin een krachtig verkoopargument. Er is ook een keerzijde aan de medaille. De Nieuw-Zeelandse en Australische autoriteiten zijn van mening dat als honing om medische redenen wordt gebruikt, men ook op het etiket moet vermelden dat sommige mensen allergisch kunnen reageren op stoffen die in honing aanwezig kunnen zijn. Het gaat zo aardig lijken op de bijsluiter die bij reguliere medicijnen is verpakt.

De autoriteiten van de Europese Gemeenschap vinden het niet nodig met deze Nieuw-Zeelandse regelzucht mee te gaan.

Bron: The New Zealand Beekeeper, febr. 1999.

Honing als geneesmiddel

Na de negatieve berichtgeving in het dagblad Trouw dat honing botulisme kan veroorzaken bij zuigelingen, lezen we in het Eindhovens Dagblad positiever nieuws. De ziekenhuisapotheek Midden-Brabant overweegt een proef met honing voor wondbehandeling. Op basis van de gegevens van wetenschappelijk onderzoek zien de apothekers voldoende redenen om de therapeutische waarde van de mierzoete lekkernij te propageren. Honing kan worden toegepast bij wonden die niet reageren op antibiotica en antiseptica en blijken dan effectiever dan een hypertone suikeroplossing of een crème met zilverulfadiazine. De honing voor wondbehandeling moet zuiver, gifvrij en onverhit zijn. Honing zoals die in de supermarkt te koop is, staat bij deze apothekers niet goed aangeschreven. Deze honing zou verhit zijn en de antibiotische werking zou daarmee sterk verminderd zijn. Goede honing moet koudgeslingerd zijn. Jammer dat deze misleidende term gebruikt wordt en dat men niet gewoon zegt dat men een invertasegehalte wil zien van zeven of hoger. Daarop heeft de term koudgeslingerd namelijk betrekking. Het enzym invertase wordt bij verwarmen snel vernietigd en de aanwezigheid hiervan is daarmee een goede kwaliteitsaanduiding. De honing moet ook steriel zijn en dat kan bereikt worden met doorstraling met gammastralen. De honing wordt rechtstreeks onverdund op de wond aangebracht: één theelepel honing voor 5 centimeter wond, afgedekt met een gaasje. De honing kan ook twee keer worden verdund of gebruikt worden in een zalf. Er zijn tot nu toe geen bijwerkingen gemeld van het gebruik van honing. De werking van honing berust op de mogelijkheid met honing vocht aan de wond te onttrekken en op de remmende werking van honing op de groei van bacteriën die wondinfecties veroorzaken. Ook wordt de groei van schimmels tegengegaan. Er bestaat een verwaarloosbaar kleine kans op wondbotulisme. Hoewel honing gezien wordt als een bruikbaar preparaat, komt het pas in aanmerking als de gebruikelijke behandelmethoden falen.

Bron: Eindhovens Dagblad, 13 april 1999

Wespengif

Naar aanleiding van het stuk van Rob Molenaar in Bijen 8(3): 84-85 (1999), heb ik een vraag over wespengif. Ik heb namelijk een geheel andere ervaring gehad tijdens mijn vakantie vorig jaar in Noorwegen. Ik hou al vanaf mijn 10de levensjaar bijen en dat betekent dat ik al zo'n 56 jaar regelmatig geprikt word. Een bijensteek heeft alleen nog maar de uitwerking dat ik de steek voel en dat het ongeveer een uur lang een beetje jeukt.

Vorig jaar beklom ik in Noorwegen een helling die zeer steil was en toen ik me boven mijn hoofd vastgreep aan een struik greep ik midden in een wespennest. De gevolgen zijn gemakkelijk te raden. Mijn bril viel af en ik schermde met mijn handen mijn ogen af en ben meer naar beneden gevallen dan gelopen. Als bijenhouder ben je dan toch niet zo gauw in paniek omdat je iets dergelijks wel gewend bent. In mijn hals en in mijn gezicht kreeg ik zeker 10 wespensteken. Toen ik in de camper terugkwam zei ik tegen mijn vrouw dat we maar even moesten afwachten of er wat zou gebeuren want we waren in een zeer afgelegen streek. Er gebeurde niets bijzonders, de reactie was precies zoals bij bijensteken en na een uur alleen nog wat jeuk. Naar mijn idee hebben de bijen me een dienst bewezen in de afgelopen jaren door me ook tegen wespensteken te immuniseren of is het toch zo dat wespengif een niet vergelijkbare reactie oproept met bijengif? Mogelijk hebben andere imkers dit ook wel eens meegemaakt en zou bijengif een positieve uitwerking kunnen hebben op de afweerreactie van verschillende soorten insectensteken?

H.L. van Dijk, Ulvenhout

Reisverbod AVB op Internet

Wie zich regelmatig op de hoogte wil stellen en in het bezit is van een internet-aansluiting kan via internet de ingestelde reisverboden, n.a.v. uitbraken van Amerikaans vuilbroed, opvragen. Het ministerie van Landbouw heeft een speciale site hieraan gewijd. Het adres:

<http://www.minInv.nl/infomart/dossiers/bijen>
Behalve de aankondiging vindt men hier tevens een uitgebreide beschrijving van het betreffende vervoersverbod. Ook wijzigingen worden aangegeven. Het Vervoersverbod rondom Emmen en Edam is inmiddels opgeheven.

Amerikaans vuilbroed

Het lijkt alsof we in Nederland een werkgroep ter bevordering van Amerikaans vuilbroed (AVB) hebben. Ze stelt ons de volgende werkwijze voor: We gaan omlarven in Celle (Duitsland), verder opkweken in Vlissingen en bevruchten in Maastricht. De bevruchte koninginnen verkopen we aan een imker in Leeuwarden. Deze heeft er vervolgens na een half jaar genoeg van en verkoopt zijn hele handel, via het maandblad Bijen, aan een imker in Almelo. De landelijke dekking en mogelijke besmetting is hiermee een feit. We hebben het toch maar fijn voor elkaar in Nederland. Bijen 8(2): 41 (1999). Door de terugtrekkende overheid is men genoodzaakt om aan alle imkers een bijdrage te gaan vragen met betrekking tot de bestrijding van AVB. Dus niet alleen die imker die door zijn bedrijfsmethode een verhoogd risico loopt maar ook die imker die al jaren met zijn zwarte inheemse bij in zijn moestuintje met enkele kasten zijn hobby bedrijft en daarmee slechts een beperkt risico loopt om AVB te verspreiden. Zie ook het eindrapport van de werkgroep AVB. Daarin staat onder andere dat er in de jaren 1986 tot 1995 26 uitbraken zijn geweest van AVB. 25 keer bij carnica's of Buckfast en één keer bij een ingevoerd ras van Italiaanse afkomst. Juist, niet één keer bij een imker die imkert met het 'gewone' landras. Het voorstel dat iedere imker, ongeacht het ras bijen waarmee deze werkt, moet betalen voor het bestrijden van AVB kan volgens mij niet rechtvaardig zijn. Het kan toch niet zo zijn dat die imker die minder risico loopt om AVB te krijgen dan wel te verspreiden de rekening gepresenteerd krijgt van het al dan niet commerciële gesjouw met koninginnen van allerlei importrassen? Komen wij als imkers niet met betere ideeën om het voortbestaan van de imkerij in Nederland te bevorderen, dan gaan we nog zware tijden tegemoet. Ik weet dat ik met bovenstaand stuk half koninginnenkweekend en verplaatsend Nederland over me heen krijg, toch denk ik dat die andere helft het eens is met mij.

G.J. Lohuis, Denekamp

Rectificatie

Per abuis is, in Bijen 8(7/8): 195 (1999), boven het artikel 'Imkeren na oorlog' mijn naam geplaatst. Dit verhaal is echter geschreven door Hans van der Burg. Ik heb hier slechts een redigerende rol in gespeeld, wat vooral inhield het verhaal van Hans terug te brengen tot twee pagina's.

Ab Kuypers

Bijen in paalwoning

Jan J. Speelziek

In de periode maart/april brachten mijn vrouw en ik onze vakantie door in Zuid-Afrika. Tijdens een busrit in het nogal bergachtige Transvaal zagen we enkele malen, op korte afstand van de hoofdweg, een aantal bijenvolken in een paalwoning. De reisleidster was zo goed bij één ervan even te pauzeren, zodat ik foto's kon maken.

Deze paalwoning bevond zich circa 2,5 m boven de grond temidden van het gras. De bijenkasten stonden op een stellage, geplaatst op een tweetal ronde stalen buizen, muurvast in de grond. Evenals op enkele andere plekken in genoemde provincie waren daarop 12 tot 14 bijenkasten geplaatst. Hoewel dat niet uit de foto blijkt werd er spaarzaam gevlogen.

Bijen in een paalwoning. Foto: Jan Speelziek

Waarom die bijen op zo'n hoogstand?

De onderzijde van die ronde buizen was met een of andere substantie ingesmeerd, hetgeen de indruk wekte een middel tegen mieren te zijn. De soliditeit van de stand wees er op, dat er ook nog andere grotere dieren in het geding konden zijn. Niet ver van deze plek stond een verkeersbord met een nijlpaard; eronder 'Dangerous at night'/gevaarlijk snags'. Een modderig riviertje in de nabijheid wees erop dat

genoemd bord niet overbodig was. Wellicht bevonden zich in dat gebied ook beren, bekende liefhebbers van honing. Op de vraag hoe men deze hoogstaande bijenkasten behandelt dacht ik aan een pick-up (kleine vrachtauto). Staande op de laadbak zou het aldus mogelijk zijn de bijen te controleren. Wij zagen langs diezelfde weg ongeveer tien van zulke bijenstanden. Mijn vraag is, wie heeft dit fenomeen eerder gezien of kent een publicatie, waarin deze wijze van imkeren staat beschreven. Het waren de enige bijenstanden die we tijdens ons bezoek aan Afrika zagen.

Nederlands jongste imker?

A. Seghers

Christoph Seghers uit Clinge is met zijn 5 jaar waarschijnlijk de jongste imker van Nederland. Hij kreeg deze week van een bevriend imker van zijn papa, een eigen bijenvolkje. Op 19 augustus wordt hij 6 jaar en als men hem vraagt: 'Wat wil je voor je verjaardag', zegt hij zonder aarzelen: 'bijtjes'.

Bijen koop je echter niet in een winkel, je bent vaak afhankelijk van een andere imker die een volkje wil afstaan of een zodanig groot volk heeft dat je het kunt splitsen. Je moet dan echter nog wel een koningin hebben, want met bijen alleen ben je niets. Zijn koningin heet Beatrix. De bijen van Christoph zijn de raszuivere, zeer zachtaardige Carnica's.

Terwijl zijn leeftijdgenootjes, en vele anderen, huiveren bij het woord 'bij', is Christoph gek op dit stukje prachtnatuur. Nederland krijgt steeds meer gebrek aan nieuwe imkers en bijenvolken, deze zijn zeer belangrijk voor de bestuiving van diverse gewassen zoals o.a. het fruit.

Voor alle duidelijkheid: 'de vervelende beestjes die 's zomers rond je taart, ijsje of glas hangen, zijn wespen en geen bijen. Bijen zijn vegetariërs en 'eten' enkel nectar en stuifmeel dat op bloemen en bomen is te vinden.

De laatste tankstations voor 1999

mw. M.E.C. Verspaandonk-Schijvens

Hoewel het drachtplantenarboretum van de Ambrosiushoeve in Hilvarenbeek op dit moment voor bezoekers vooral een tuin is van vruchten en warme herfstkleuren, is het voor mij ook een tuin waarin nog steeds bloeiende planten te vinden zijn. Tussen de honderden soorten en rassen van goede en redelijk goede drachtplanten is het in deze tijd van het jaar weliswaar zoeken naar een speld in een hooiberg, maar toch... Vandaag is een van die schaarse droge zachte dagen waarop bijen zich graag even naar buiten wagen. Een imker is in het park bezig met een kleine inspectie in enkele bijenkasten van de proefbijenstand. Tijd om voor de jaarlijkse sluitingsdatum van het park op 1 november nog snel even een inventarisatie te maken van de laatste tankstations voor onze geliefde zoemers en brommers. Mogelijk komt u de komende tijd op een idee van wat u zoal in het komende (voor)jaar kunt zaaien of planten opdat (honing)bijen ook einde 1999 altijd even kunnen bijtanken en u nog lang kunt genieten van het feest tussen bijen en bloemen. Let bij uw keuze vooral op het juiste ras, want nectarproductie en bloeitijden tussen rassen kunnen erg uiteenlopen. Onderstaande waarnemingen zijn gedaan in de vroege namiddag.

- *Lespedeza thjunbergii*, bloeit dieppaars, het is een grondvastlegger en -verbeteraar, wordt bezocht door enkele bezige honingbijen.
- *Sedem* 'Herbstfreude' (hemelsleutel), vandaag ook vlinderbezoek van *Atalanta*.
- *Physostegia virginiana* 'Bouquet Rose' (scharnier-

De teunisbloem, vooral in de avond druk door bijen bezocht.
Foto: Marleen Boerjan

bloem) is een aardige zachtlila observatieplant.

- *Prunella grandiflora* (brunel) tevens hommel- en wilde bijenplant. Heeft een grappige bloeiwijze.
- *Salvia nemorosa* 'Ostfriesland', de 2de bloei. De 1ste bloei is tot in augustus. Het is ook een geurig keukenkruid.
- *Calamintha nepeta* spp *nepeta* (steentijm) rijkbloeiend, geurig keukenkruid, veel honingbijen.
- *Lamium maculatum* (gevlekte dovenetel) langdurig paarsbloeiend ras. Groeit ook op schaduwrijke plekken zoals onder bomen.
- *Raphanus sativus* (bladrammenas) groenbemester met witte en lila bloemen, veel honingbijen.
- *Sinapis alba* (mosterdzaad) groenbemester en akkerbouwgewas, veel honingbijenbezoek.
- *Aster ericoides* (sluier of veelbloemige aster) lage soort met witte bloemen, veel honingbijen.
- *Aster novi-belgii* 'Winston Churchill' (Nieuw Nederlandse aster) hoogte 80 cm! Biedt pollen.
- *Solidago* 'Laurin'. Tot 30 cm hoog voor kleinere tuinen, ook zweefvliegen, nectar en pollen.
- *Cosmos bipinnata* 'sunset' een fleurige éénjarige plant ter decoratie van de (groente)tuin, nu bezocht door veel pollenhalers.
- *Geranium sanguineum* (bloedooievaarsbek), 2de bloei, mogelijk door terugsnoui in augustus.
- *Heptacodium miconoides*, nieuw ingekomen struik, fraaie witte bloei tot in november!
- *Oenothera parviflora* (teunisbloem) tweejarige tot overblijvende nectarplant, bezocht door honingbijen bij schemer en betrokken (herfst)weer en door nachtvlinders bij nacht. Biedt nectar en draderig stuifmeel, zaait zichzelf uit. Vanmiddag geen bezoek.
- *Hedera helix* 'Arborescens' (struik klimop) wintergroene struik levert nectar en pollen, vandaag ook bezoek van zweefvliegen, in lente met fraaie zwarte vogelbessen.

1 Maart tot 1 november

Vanaf 1 maart is het drachtplantenarboretum op werkdagen open voor het publiek (inlichtingen 013-5425888). Dan zijn het echter de vroege bloeiers, welke hier heel soortenrijk aanwezig zijn, die de bijen en ook het publiek de lentekriebels bezorgen.

Over zin en onzin

Er hebben zich op de zoemlijst de laatste weken enkele zeer heftige discussies afgespeeld. Hieraan zal later aandacht in Bijen worden besteed. Regelmatig verschijnen in dagbladen artikelen over bijen en bijen houden. Vaak geen positieve mededelingen. Via de zoemlijst worden we hiervan geregeld op de hoogte gehouden. Deze keer enkele soms verontrustende berichten van buitenaf.

Een potje

In de Volkskrant van 15 mei j.l. staat in het wetenschapskatern een artikel van Jeroen Trommelen onder de kop: 'Imkers maken er een potje van'. De inhoud luidt: bijenhouders waarschuwen, binnenkort zijn er te weinig bijen voor de bestuiving. Maar fruittelers malen er niet om. En biologen zien er nieuwe kansen in voor de natuur. Gezien de gehanteerde cijfers lijkt het een herhaling van eerdere berichten in andere kranten. Opvallend is de stelling van de wetenschapper dr. Manja Kwak van het laboratorium voor Plantenecologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Zij doet al vijftig jaar onderzoek naar plantenbestuiving en vindt de aanwezigheid van honingbijen in de vrije natuur voor de bestuiving volstrekt overbodig. Zij denkt aan windbestuiving en andere insecten, zoals vlinders, zweefvliegen, hommels, wilde bijen en kevers. Hard wetenschappelijk onderzoek om deze stelling aan te tonen is er helaas niet, zegt de Groningse biologe. We hebben er wel naar gezocht.

Apitherapie?

In de 'wetenschap'-uitgave van de Telegraaf van 29/5/99 staat een mooi artikel over de toepassing van honing bij verwondingen en in het bijzonder bij brandwonden. Bij de meeste imkers was het gebruik van honing bij brandwonden al jaren bekend, leuk dat dit nu verder wetenschappelijk onderzocht is. Kan dus goed zijn voor een grotere vraag naar honing! In de Volkskrant van zaterdag stond een bericht over bijen en genetische manipulatie: Bijen gaan medicijn uit nectar oogsten. Het plantenveredelingsinstituut CPRO-DLO in Wageningen gaat planten fabriceren die in de nectar geneesmiddelen produceren. De oogst daarvan wordt overgelaten aan bijen of hommels.

Manipulatie

Gemanipuleerd maïs. Rupsen sterven van giftige pollen, Reformatorisch Dagblad 20.05.1999
Rupsen van de Monarchvlinder sterven na het eten

van stuifmeel van Amerikaans genetisch gemanipuleerd maïszetmeel (bij dit maïs is gif ingebouwd voor de maïsboorder). Geen gevaar voor de volksgezondheid. Is een gevolg van een mogelijke handelsoorlog. Een reactie:

Vandaag stond het volgende bericht in Trouw, 20 mei: Een veelgebruikte maïsoort, die genetisch zo is veranderd dat hij zijn eigen insecticide produceert, blijkt een schadelijk neveneffect te hebben: het stuifmeel is dodelijk voor bepaalde rupsen. Het gif hoopt zich op in de darm van de rups waar het de darmwanden doorzeeft. Het is een van de succesnummers (?) van de biotechnologie! Wisten jullie dat ook onze bijen stuifmeel van de maïs verzamelen? Vooral in gebieden waar veel maïs wordt verbouwd en in de tijd dat de bijen een stuifmeelvoorraad aanleggen voor de inwintering (vanaf 1 aug.) wordt dit stuifmeel ook uit de bladoksels van de maïsplant verzameld. We kunnen nooit alert genoeg zijn!

Reacties op stuifmeelproblemen

Naar aanleiding van een vraag van Bob de Graaf: 'Kunnen jullie aan de onduidelijkheid een einde maken betreffende de gemanipuleerde maïs. Is ze giftig voor onze bijen die er op vliegen. Is daar iets van bekend?' Het door middel van genetische manipulatie inbouwen van gewasbeschermingsmiddelen in gewassen is niet zonder gevaar voor bijen. De Bedrijfsraad voor de Bijenhouderij in Nederland heeft, namens alle aangesloten organisaties, reeds enige tijd geleden aandacht gevraagd voor de verschillende risico's. Als de krantenberichten juist zijn, betreft het in het actuele geval echter het toxine van *Bacillus thuringiensis* dat door middel van genetische manipulatie wordt geproduceerd door maïs. Deze stof is zeer giftig voor larven van *Lepidoptera* (dus de rupsen van vlinders en motten), maar is niet giftig voor bijen. Dezelfde stof wordt in de bijenteelt gebruikt om raten vrij te houden van wasmot: de wasmotlarven gaan dood, maar de raten kunnen vervolgens zonder problemen door de bijen gebruikt worden. Veel gevaarlijker zou het zijn wanneer JHA's (juveniel hormoon analoge) op dezelfde manier toegepast zouden worden. We weten dat bijenbroed hiervoor extreem gevoelig is, getuige het steeds weer optreden van schade door het gebruik van het JHA Insegar (fenoxycarb).

Aad de Ruijter

Bemonsteren met de RVV

Ab Kuypers

Amerikaans vuilbroed (AVB). Een vloek waar we maar niet af lijken te komen. Dit jaar heeft (op het moment van schrijven) alweer zes vervoersverboden opgeleverd, over het hele land verspreid. Wie dus denkt, de dans wel te kunnen ontspringen moet toch maar op zijn *qui-vive* zijn. Het Amerikaans vuilbroed houdt niet alleen de *gemoederen* onder de imkers bezig, verschillende overheidsinstellingen hebben er werk aan. Over het honingonderzoek, dit voorjaar uitgevoerd door ID-DLO te Lelystad heeft u in een van de vorige nummers kunnen lezen. Deze keer aandacht voor de werkzaamheden van de inspecteurs van de RVV (Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees). Ik mocht een ochtend mee om bijenvolken te bemonsteren in een gebied, waar enkele dagen daarvoor een reisverbod was ingesteld.

Even voorstellen

08.00 uur. We zullen elkaar treffen in het kantoor van de RVV bij één van de grote slachterijen in Emmen. Ondanks langdurig zoeken en veelvuldig verkeerd rijden, mede vanwege wegomleggingen, toch op tijd aanwezig. Even later arriveren ook mijn gastheren voor vandaag. Renee Meek en Lambert Meijers. Beiden met standplaats Tolbert. Van hieruit keuren zij zowel vlees als vee en pluimvee in hun regio. Voor de bijen wordt een groter district aangehouden. Er zijn niet zo veel keurmeesters, die zich ook aan de bijen mogen wagen. Een speciale cursus hiervoor heeft hen niet alleen inzicht in het bijenbestaan en dat van de imker opgeleverd. Een zekere overeenkomende liefde voor de honingbij is hen onderhand niet meer vreemd. Misschien wel omdat zij tijdens deze cursus zelf een bijenvolk te verzorgen hadden. Het wachten is op de coördinator van het bemonsteren, Martin Kroeze. Wanneer ook hij aanwezig is, kan het plan voor deze dag worden opgemaakt. Niet eerder echter, nadat de vorige dag is doorgenomen en afgehandeld. De te volgen route wordt vastgesteld, afspraken gemaakt met de betreffende imkers, die al op de hoogte zijn van de komst van Renee en Lambert en niets staat ons nog in de weg om te vertrekken.

Zoeken

09.00 uur. Niets gaat vanzelf. Ook het vinden van het juiste adres van onze eerste 'slachtoffer' niet. Een

stukje herkenning, gelukkig ben ik niet de enige dwaler. Eenmaal op de plek aangekomen, begint de verkleedpartij. Kunststof wegwerppakken en handschoenen en plastic overschoenen laten zien, dat het hier om iets serieus gaat. De kans van het overbrengen van een AVB-besmetting wordt tot nul gereduceerd. Bij elk volgend onderzoek worden nieuwe kledingstukken gebruikt. De bijenkappen worden na eenmaal te zijn gedragen ingepakt en later opgestuurd om te worden gereinigd, het wegwerpspul wordt vernietigd.

11.00 uur. De monsters zijn ingepakt en de nodige formulieren zijn ingevuld. De betreffende imker, die zelf geen koffie drinkt, zegt hij, heeft voor ons drieën wel 'een bakkie' klaar staan. Ondanks wat gemopper over de hele gang van zaken, 'wat een gedoe en een onzin', vindt hij, blijkt met dit gebaar dat er toch een goede verstandhouding is ontstaan tussen hem en de RVV'ers. Onderhand wordt de volgende 'klant' opgebeld met de mededeling, dat wij hier klaar zijn. Geen probleem, hij komt ons wel even ophalen. Dat bespaart straks een hoop zoekwerk in deze voor ons alle drie onbekende omgeving.

In de tussen tijd

Tussen 09.00 en 11.00 uur. Een vraag waarmee ik vanmorgen vroeg van huis was vertrokken komt vanzelf aan bod. De man, bij wie wij deze morgen zijn volken komen bemonsteren baalt een beetje. Immers, enkele weken geleden heeft hij meegedaan aan het vrijwillige honingonderzoek van het ID-DLO in Lelystad. Toen was hij 'gezonder' verklaard, in ieder geval AVB-sporen-vrij. Waarom dan nu toch nog mee moeten doen aan deze screening? 'Dat is toch weggegooid geld?' Het antwoord is eenvoudig. 'Het is de overheid, die uitbetaalt wanneer na een geconstateerde besmetting een bijenstand moet worden geruimd. Dus die overheid, wil ook zelf hebben bepaald of standen al dan niet zijn besmet', aldus Renee Meek.

Wanneer mijn mannen in witte pakken de stal betreden blijkt er bij de imker enige onzekerheid. 'Gaan jullie nu alle kasten binnenste buiten keren?', vraagt hij zich benauwd af. 'Nee hoor. Jij mag zelf de kasten open maken, de ramen uitnemen. Wij nemen alleen een monstertje honing en broed en kijken of de volken er verdacht uitzien. Verder doe je alles zelf.' Dat is enige opluchting nu blijkt, dat die twee RVV-

mannen in feite assisteren en niet zelf beslag leggen op jouw volken. Dat doet de lucht een beetje klaren. In alle rust wordt nu kast voor kast bekeken. Er is zelfs tijd voor praktische opmerking. 'Dit volk heeft een jonge moeder, die nog maar pas aan de leg is.' Wanneer blijkt, dat er toch al enkele flinke plakken gesloten broed aanwezig is, geeft dat toch wel enige glans aan die hele inspectie. 'Dat ziet er heel goed uit, joh', merkt Lambert op. 'Beste volken. En ook al weer aardig wat honing. Is er hier in deze omgeving wel genoeg te halen?' Imkers onder elkaar. Dat doet het ijs breken. 'Nu ja, liever had ik straks nog naar de heide gegaan. Maar of dat er nu nog inzit?' 'Dat hangt natuurlijk af, wanneer het vervoersverbod wordt opgeheven.'

Onderhand zijn de eerste kasten geïnspecteerd en bemonsterd. Met een lucifer de bekende proef uitgevoerd. Tegelijkertijd wordt hiermee de beschadigde larf in het verzamelpotje gedaan. Dan nog wat lepeltjes broed en honing erbij. De volgende kast is aan de beurt. Behalve de bemonstering wordt er door de inspecteurs een visuele beoordeling gemaakt. Dat ontlokt in het geval van vanmorgen de opmerking, dat alles goed lijkt.

In goede sfeer

11.00 uur. We hebben amper onze laatste slok koffie gedronken, onze nieuwe 'patiënt' arriveert. Kennismaken, pakken uit- en inpakken, nog even met elkaar wat kletsen. Vluchtig laat ik onderweg naar de volgende bemonstering het afgelopen uur op mij inwerken. Ik beseft, dat het eigenlijk een behoorlijk onwezenlijke situatie was. Tijdens de bemonstering ben ik me dat niet zo bewust geweest. Nu realiseer ik me, dat dit allemaal gevoelsmatig zo on-imerij is. Beelden van TV-journaals tijdens de varkenspest komen boven. Maar ook voor de bijenhouderij is dit alweer zo lang realiteit. Misschien is het die soepele samenwerking tussen imker en inspecteur die het maakt dat het juist zo onwezenlijk lijkt. Je zou mogelijk meer geruzie of iets dergelijks verwachten. Later vertelt Renee mij: 'Ach, over het algemeen worden wij goed ontvangen door de imkers. Natuurlijk is het allemaal niet leuk. Ik begrijp ook wel dat men baalt van een reisverbod. Zeker wanneer men zelf geen AVB heeft. Wij werken altijd prettig samen met de imkers.' Dat laatste kan mijn inziens ook op het conto van mijn beide gastheren geschreven worden. De ontspannen manier van omgaan met de bijenhouders, de duidelijkheid, kennis van zaken, het moet wel een goede indruk geven. In ieder geval wat eventuele spanning afnemen. 'En weet je, wij vinden

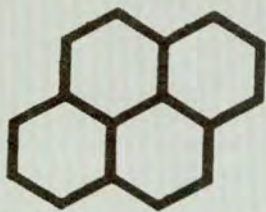
dit ook wel aardig werk hoor. Het haalt ons even uit de dagelijkse routine. Je komt op de leukste plekken, je ontmoet allerlei imkers en je maakt van alles mee'. Terwijl Lambert zich als eerste omkleedt voor een nieuwe monsternamen maakt Renee alvast de formulieren in orde. Onderhand wordt hij door mij een beetje van zijn werk afgehouden. Ik heb nog wel wat vragen.

Zwakke plekken

'Ja natuurlijk zitten er in het hele systeem zwakke plekken. Dat zijn wij ons echt wel bewust. Je bent altijd afhankelijk van de medewerking van de imkers zelf. Dat begint natuurlijk al bij het aanmelden van een vermoeden van vuilbroed. Maar ook bij de screening van een bepaald gebied, is de eerlijkheid van betreffende imkers van groot belang. Van ons vraagt dat heel alert te zijn. Met een beetje rond kijken op een complex waar wij bezig zijn, kan je bijvoorbeeld wel eens zogenaamd vergeten volken tegen komen. Soms blijkt later, wanneer de resultaten van het onderzoek in Lelystad al bekend zijn, dat een imker met besmette volken ergens anders ook nog bijen heeft staan. Ook zogenaamd vergeten. Aan zo'n houding hebben we nu dit reisverbod te danken. Was dat toen, bij de eerste screening goed en eerlijk gegaan, dan was dit reisverbod eerder ingesteld en waren de imkers hier nu misschien alweer vrij om te gaan en staan waarheen zij maar wilden. Nu zitten ze alsnog met dit verbod. En ja, als imkers niet geregistreerd staan, omdat zij geen lid zijn van een bond, of wanneer men illegaal ergens zijn bijen heeft staan, dan wordt het natuurlijk ook een stuk moeilijker om alles te kunnen controleren. Men moet echter wel beseffen dat men zodoende niet alleen zichzelf, maar ook hun mede-imkers tekort doet. Maar nogmaals, zonder de medewerking van de imkers zelf schieten we uiteindelijk natuurlijk helemaal niets op. Bovendien moet men zich goed realiseren, dat er wellicht een tijd komt, dat de overheid zich terugtrekt. Vergeet niet, dat de imkers geen enkele financiële bijdrage leveren aan het onderzoek en de vernietiging van te ruimen bijenstanden. Dit in tegenstelling tot andere sectoren. Daar komt eens een einde aan'.

12.00 uur. De tweede bemonstering is uitgevoerd. De laatste voor vandaag, dat zal wel na de lunch worden. Voor mijn verhaal heeft het verder weinig zin Renee en Lambert nog langer voor de voeten te lopen. Wanneer alles volgens schema verloopt, dan zullen de imkers uit dit reisverbod over tien dagen uitslag hebben van het onderzoek in Lelystad. Hopen maar op een goede uitslag.

Nieuwe normen honingkeuring

J. Beekman

Bijeenkomst georganiseerd door de Commissie Honing van de VBBN, gehouden op 17 april 1999, Aanwezig: mw. E.C. Schild, secretaris, F.G.A. Janssen, voorzitter, K. Bronkhorst en 35 honingkeurmeesters van de verschillende bijenteeltorganisaties.

Opening door F.G.A. Janssen.

Algemeen door mw. E.C. Schild.

- Enkele richtlijnen die niet in het 'groene boekje' (zie Bijen 8(7/8): 206 (1999) staan ter aanvulling.
- gekleurde sticker op de pot plakken, niet op de deksel.
- alleen honingkeuring (Nat. honingkeuring) geen mede, koek e.d.
- opleiden van specialisten inzake mede, koek en vlechtwerk.
- inhoud boekje is ook geschikt voor regiokeuringen
- ook in Bijen aandacht besteden.

Inleiding chemie van honing door K. Bronkhorst.

Wat punten uit de 2de inleiding:

- alleen *Apis Mellifera* levert honing zoals wij die kennen.
- ± 2.000 bloemen produceren zoveel nectar dat deze als honing geoogst kan worden. De overige soorten leveren te weinig nectar.
- honingdauw is een dierlijk produkt, nectar komt uit bloemen eventueel uit extraflorale nectariën.
- honing wordt gevormd onder toevoeging van enzymen van de bij.
- acacia heeft een hoog gehalte aan fructose.
- de bittere smaak van honing wordt veroorzaakt door looizuur, o.a. van de kastanje.
- honing is een zuur product; de zuurgraad (pH) is 4. Is de honing vervalst met suiker dan is de pH hoger, met invertsuiker lager.
- HMF-gehalte max 40 ppm in honing, dit gehalte loopt 1 tot 1,5 ppm per maand op. Een hoog HMF-gehalte is niet schadelijk voor de mens.
- bij een snelle omzet in honingverwerkende bedrijven (een jaar staan max.) komt geen te hoog HMF-gehalte voor.
- In verband met het voorkomen van botulisme is het aan te raden om voor de voeding van kinderen, jonger dan één jaar, geen honing te gebruiken.
- er worden proeven genomen met honing voor wondbehandeling, bacteriën kunnen niet leven in suikers. De antibiotische werking van honing berust onder meer op de in de honing aanwezige waterstofperoxine, is ontsmettend (zit in tandpasta tegen gaatjes).
- honing is ook goed tegen hooikoorts, hoeft niet van de imker uit de omgeving te zijn, denk aan windbloeiërs.

Inleiding hoe e.e.a. tot stand is gekomen door C. de Bont (ANI).

Geschiedenis en heden:

- behoefte aan landelijke eensluidende keuringseisen.
- Positieve reactie bijenteeltorganisaties.
- ook door de Bedrijfsraad goed bevonden, het secretariaat bij de VBBN.
- In een goede sfeer verlopen, flink gewerkt.
- de handleiding voor het 'groene boekje' is aangereikt door de ANI, NCB en de VBBN.
- aan crèmehoning is veel tijd besteed, idem aan kristalliserende honing.
- honing waar een andere honingsoort in geroerd is, kan geen soortnaam hebben, za. linde.
- klasse 5 en 6 zou uit te breiden zijn met kleur, geur en smaak.
- voor aanvang keuringsafspraken maken.
- lijst samenstellen met hoe, wat en waar (protocol).
- keuren volgens het opgestelde protocol.
- per klasse zijn 3 prijzen te behalen. Kan één persoon zijn!

Vervolg door F.G.A. Janssen.

Wat gebeurd er op de Open Dag 11 september 1999 rondom de Ambrosiushoeve?

- uitleg door J. van der Steen inzake proeven op de Ambrosiushoeve:
- inleiding door J.D. Kerkvliet over vervalsing van honing.
- biologisch imkeren door J.P. Kaas.
- er worden standhouders uitgenodigd ('groenmensen').

Het keuren van honing

Onderling door de aanwezige keurmeesters:

- ijken van de refractometers.
- napraten over het resultaat.
- afrekpunten bij niet-homogene crèmehoning (strepen).
- productiecode in cijfers en letters.
- C. de Bont en J. Beekman nemen tijdens de Nationale Honingkeuring op 11 september de honing in ontvangst.

Van de Bestuurstafel

J. Beekman

Het bondsbestuur vergaderde op 25 april 1999, de volgende onderwerpen zijn aan de orde geweest:

Introductie nieuw bestuurslid

Mw. J. van Doren is als eerste vrouw in het hoofdbestuur van de Bond van Bijenhouders NCB/ZLTO geïnstalleerd. De voorzitter heeft haar hartelijk verwelkomt en hoopt dat zij spoedig aan de taken die er zijn, kan beginnen.

Notulen dd 01/04/99

Deze zijn vastgesteld, op een kleine wijziging na, en

onder een woord van dank aan de samensteller ondertekend.

Evaluatie algemene vergadering dd 10/04/99

- Zie Bijen 8(6): 185-186 (1999)
- Conceptnotulen van deze vergadering zijn aan de Bondsbestuursleden aangeboden ter lezing en eventuele aanvullingen cq wijzigingen.
- Functieverdeling binnen het bestuur. Hier wordt nog op teruggekomen na de inwerkperiode van Mw. Van Doren.

Vergadering redactie Bijen en de voorzitters van de organisatie's

- Het overlijden van de hoofdredacteur van Bijen dhr. J. Beetsma is herdacht.
- Mw. M.L. Boerjan is voorgedragen door de redactie van Bijen om de functie van hoofdredacteur te gaan vervullen. De voorzitters gaan akkoord en wensen haar veel wijsheid toe op deze zeer belangrijke post.
- De jaarrekening van Bijen is aan de orde geweest. Deze wordt definitief vastgesteld in de Bedrijfsraadvergadering van 06/07/99 (vooraf controle van de boeken).
- De penningmeester van Bijen is geworden dhr. M.J. van Iersel, redacteur namens de Bond van Bijenhouders NCB/ZLTO.
- De VBBN zal voor een nieuwe redacteur namens de VBBN zorgdragen, ter opvolging van mw. M.L. Boerjan. Er zal met enkele personen contact worden opgenomen.
- Themanummer komt uit in oktober, met als onderwerp 'Communicatie van bijen'.
- Verder planning van de redactie inzake de inhoud van Bijen voor 1999 wordt naar een later tijdstip verschoven i.v.m. wisseling in de redactie.

Nieuwe normen honingkeuren

- Zie elders in dit nummer.

Federatievergadering dd 01/06/99

- Rapport Bedrijfsraad na 2000. Het standpunt van de NCB/ZLTO is: Ook al heeft de Bedrijfsraad (BR) zijn beperkingen, nu geen fusie, een federatie is bespreekbaar. De BR ook laten werken als een BR! En niet als een verlengstuk van een vereniging
- Honeypack/Honingzemerij: De winkel in imkersartikelen is overgedaan aan dhr. De Volder te Tilburg, handelend onder de naam DEVO.
- Concept Imkersverzekering is aangeleverd voor verdere afhandeling. Deze verzekering is een voortzetting van de verzekering die wij hebben lopen bij Honeypack/HZ. Het bedrijf stopt met de verzekering begin juli 2000.
- De rekening 1998 is aan de R.v.C. voor verdere afhandeling aangeboden.
- De aandeelhoudersvergadering inzake 1998 wordt gehouden dd 02/06/99.

Inning contributie 1999

Deze verloopt bij sommige verenigingen weer stroef. Afgesproken is om de verenigingen die dit aangaat een herinnering te sturen met een kopie naar de voorzitter. Bij in gebreke blijven wordt het toezenden van het maandblad per omgaande gestopt.

Bondsbedrijfswedstrijd 1999

Deze gaat niet door nu er Amerikaans vuilbroed (AVB) in ons werkgebied is geconstateerd.

Tuinidee 1999

De voorstellen die in het evaluatierapport staan, verder

uitdiepen/bespreken en, indien bruikbaar, met lasten/batenanalyse op papier zetten en in de bestuursvergadering bespreken. Met het licht op groen, invoeren.

Studiedag 1999

De afspraken met de inleiders zijn afgerond. Voor verdere instructie's en mededelingen is het raadzaam om ook het komende nummer van Bijen te lezen.

Voor informatie over het bovenstaande kunt u contact opnemen met het secretariaat van de Bond, 013-5836350. In het verenigingsboek staat wanneer u de secretaris kunt bereiken.

Studiedag NCB/ZLTO 1999

In Bijen 8(7/8): 221-222 (1999) staat het volledige programma van de studiedag vermeld.

Het thema is 'Gezonde bijen, ook na 2000'.

De studiedag is zeer praktisch opgezet en iedere imker kan er zijn/haar voordeel mee doen.

De studiedag zal plaatsvinden op zaterdag 13 november in het schoolgebouw van de Helicon (voormalige MAS), Schouwrooij 2 te Boxtel.

De zaal is open vanaf 09.30 uur en om 10.00 uur zal de studiedag een aanvang nemen.

Ook niet-leden kunnen deelnemen aan de keuring van honing, was en mede.

De toegangsprijs voor leden (lidmaatschapskaart meenemen) is f 15,- en voor niet-leden f 20,-, incl. koffie en lunch.

De Bond van bijenhouders NCB/ZLTO heet iedereen van harte welkom.

Met een vriendelijke imkersgroet,

J.H. Janssen, dagvoorzitter.

Uit de PC van de voorzitter

Dick Vunderink

Wij moeten weer op jacht naar een secretaris/esse, schreef ik vorige maand. Nu kan ik de opvolgster van Catelijne Rauch aan u voorstellen: Petra Kooijman. Petra, van harte welkom en we wensen je toe dat je met succes en plezier zult werken in onze vereniging. Even wennen aan alle gekke dingen die je tegenkomt in dit merkwaardige

micro-wereldje, maar veel gekke dingen verdienen zorgvuldige koestering.

Ik ben opnieuw een dag op Schiermonnikoog geweest bij het 'oogsten' van de koninginnen en dat was een ware feestdag. Twintig mensen op de boot van half zeven, stralend weer en een hoog percentage bevruchting. Leuk was dat er niet-imkers bij waren, belangstellenden dus, die even later ook onbeschermd in de moeren zaten te graaien. Hoezo bijen eng? Dan het geknoei om alle raampjes van de Kirzhainers te monteren in simplexramen en zo een serie nieuwe volken te creëren. Waar kun je zoiets meemaken?

Alsof het niet op kan, ben ik er gisteren weer geweest. Nu voor overleg met B&W over de klachten van overlast door bijenpoep. Het ziet er naar uit dat een bevredigende oplossing in het verschiet ligt.

Intussen toch weer hier en daar een constatering van AVB, maar gelukkig geen grote uitbraken. Het zal je maar treffen! We moeten grote discipline opbrengen vooral bij de onderlinge contacten en uitwisseling van bijen en broed. Eigenlijk niet doen, maar ik weet hoe je soms zo graag die beginner met een darrenbroedig volk wilt helpen. Doe in elk geval mee met het monitoringsonderzoek bij ID-DLO, want dat geeft toch iets meer veiligheid.

Dat brengt me op de RVV. Gisteren ontving ik een brief in reactie op onze vragen van 13 april. Ik werd daar niet vrolijk van maar telefonische contacten geven er weer een andere kleur aan. In augustus hebben we een gesprek bij de RVV en dat moeten we maar even afwachten. Maar nogmaals, hebt u vragen op dit gebied, neem contact op met het Bijenhuis.

Buckfastimkers waren niet blij met mijn vragen over hun lijn met Celle. Nu hoor ik dat het om een klein aantal gaat; de een zegt vijftig, de ander acht. Dat klinkt al veel geruststellender. Maar hoe kon ik dat weten als dit soort informatie onder de roos blijft? Ik durf te stellen dat het HB grote openheid geeft en ik hoop dat wij die openheid nu ook gaan ontmoeten. Dat geeft alleen maar ontspanning in de verhoudingen.

Ik deponer een nieuwe zorg, de import van Ligustica-koninginnen uit Australië. Waarom toch het idee dat het buiten Nederland veel mooier is? Met al dat kruisingsgedoe proberen wij bijen te maken. Precies passend in onze wensen: ze mogen niet meer zwermen, ze mogen geen propolis meer halen, ze mogen niet meer steken en niet ziek meer worden. Allemaal aantrekkelijk maar waar blijft onze propagandaslogan: wij werken met puur natuur? Zo draaide de bioindustrie ook over de toeren. Natuurlijk moet ik niet alle waarde van deskundig uitgevoerde kruising wegwuiven, maar ik ben wel bezorgd als diverse imkers ermee gaan experimenteren. Dan krijg ik zweet in de handen bij het beeld van een soort Killerbee volgens Amerikaans model. Niet bedoeld maar toch verkregen en de mensen van het experiment staan met lamme handjes aan de zijlijn.

En intussen koersen we af op het einde van het seizoen af en begint het vergaderseizoen weer. We hadden vorige week overigens een intensieve HB-vergadering, waarin gesproken werd over onze steun aan een voorgesteld onderzoek van de Universiteit van Utrecht over concurrentie honingbijen/wilde bijen, over intensievere

samenwerking van de vijf imkerorganisaties, over de problemen op Schiermonnikoog en het belang daarvan van de bijenhouderij, over de inrichting van de Algemene Ledenvergadering en we besloten tot weer een andere opzet van het beleidsplan, namelijk hoe wij nu bezig zijn met een beperkt aantal belangrijke onderwerpen. Dat komt dan ter discussie op de AV. Maar dat duurt nog even.

Ik bepleit dat wij ons richten op bestaande rassen om daaruit de bestaande goede eigenschappen via selectie te versterken. Dat blijft puur natuur.

Nieuw gezicht, nieuwe stem

Per augustus zal ik Catelijne Rauch opvolgen als bureau-secretaris van de VBBN. Ik ben Petra Kooijman, 33 jaar en woon in Wageningen.

Na mijn opleiding Personeelswerk heb ik verschillende functies gehad, veelal als medewerker personeelszaken. In de afgelopen twee jaar ben ik werkzaam geweest als directiesecretaresse en als administratief medewerker. Na de geboorte van mijn tweede kind wilde ik graag parttime werken in mijn woonplaats Wageningen. Via via hoorde ik van een leuke vacature bij het Bijenhuis. Een vriend noemt het een 'bij-baan'. Mijn zoonje zegt: 'Mama met bijen werken'. Zelf heb ik een andere verwachting van de functie. Het lijkt mij een leuke, afwisselende baan, vooral ook door de telefoontjes uit het hele land. Ik hoop dan ook dat ik voor u een prettig aanspreekpunt zal zijn!

Petra Kooijman

255

CD-rom van de VBBN

Roel ten Klei

Als u dit leest is de meertalige CD-rom klaar en weten wij of de VBBN op het Apimondia congres, dat van 12 tot 19 september in Vancouver Canada wordt gehouden, een prijs met de bijzondere CD-rom heeft gewonnen.

Het was al met al een hele klus om dit product op tijd voor de wereldmarkt klaar te krijgen. De teksten van de succesvolle Nederlandstalige CD-rom moesten worden vertaald en hier en daar hebben we verbeteringen aangebracht. Kortom, de puntjes zijn op de 'ie' gezet. Als een spin in het web heeft Henk van den Broek de zaak begeleid en gecoördineerd. Ik denk dat hij, nu de klus is geklaard, met zijn vrije tijd geen raad meer weet. Maar misschien komen er nog vragen voor een CD-rom in het Italiaans, Spaans of het Grieks. Maar dat merken we op het Apimondia congres nog wel. De CD-rom leent zich er in ieder geval voor.

Het is prachtig om te horen dat er bij de voor ons bekende Nederlandse filmpjes nu een mooie spreekstem het heeft over 'la reine' in 't Frans of 'die Königin' in het Duits of 'the queen' in het Engels. Of, hoe een beroker plotseling

De opname en de techniek waren in goede handen bij SIMREK in Veenendaal.

'smoker' wordt genoemd, en er zijn meer soms onbegrijpelijke, buitenlandstalige vaktermen. Het geeft je een goed gevoel dat wij als VBBN toch maar in staat zijn om een dergelijke zeer goede en educatieve CD-rom te maken. Wij zijn dan ook zeer benieuwd naar de reacties in het buitenland. Wij hebben ze, natuurlijk, hier en daar al wat getest en met niet al te negatief resultaat. Wij zijn dus hoopvol gestemd. Voor het inspreken van de bewegende filmpjes hebben wij professionele stemmen ingehuurd, die dus prima klinken en door Freek Visser keurig in de filmpjes zijn gemonteerd.

256

Dave Deurham, werkzaam bij de Wereldomroep, sprak de engelse teksten in.

bijen FAMILIEBERICHTEN

In memoriam Johan Wesdorp

Op 9 juli 1999 overleed Johannes Wesdorp, na een triest verblijf van enkele jaren in het verpleeghuis 'Randerode' te Apeldoorn, in de ouderdom van bijna 75 jaren. Ruim 2 1/2 jaar vervulde hij de functie van hoofdredacteur van het 'Groentje', namelijk in de periode van 1985-1987. Hij was het die na het plotselinge heengaan van zijn voorganger, Chris Maillie, bereid gevonden werd om genoemde functie te aanvaarden. Door het bereiken van de VUT-leeftijd, stond hij toen als het ware in de startblokken om een nieuwe levensfase in de bijenwereld aan te vangen. Van 1952 tot 1965 verbleef Johan met zijn echtgenote, werkzaam in de suikerbranche, in Australië, waar hij voor het eerst met de praktische bijenteelt in aanraking kwam. Na zijn terugkeer in Nederland was hij werkzaam op de Rijks Hogere Landbouwschool in Deventer. Thuis beoefende hij, als actief lid van de VBBN, in zijn fraaie uitgestrekte tuin zijn geliefde hobby: de bijenteelt. Johan Wesdorp werd bekend om zijn zeer bewerkelijke, maar ook zeer gewaardeerde, themanummers en de rubriek 'Van de redactie'. Met deze door hem ingevoerde

rubriek heeft hij zowel de leden als het Hoofdbestuur van de VBBN gestimuleerd. In aansluiting op de ontwikkelingen in de drukkerswereld heeft hij, ten koste van veel tijd, het initiatief genomen om de ingezonden kopij met een tekstverwerker op diskettes te plaatsen, hetgeen voor de drukker een besparing van tijd en kosten betekende. helaas werd hij door omstandigheden gedwongen reeds na 2 1/2 jaar het hoofdredacteurschap te beëindigen.

Vanaf deze plaats wensen wij zijn vrouw, zijn dochters en familie heel veel sterkte toe bij dit grote verlies.

Jan J. Speelziek, Algemeen Voorzitter VBBN ten tijde van Johan Wesdorp

Op Pinksterzaterdag 24 mei j.l. overleed hij het uitoefenen van zijn bijenhobby

JAC. DINGS

De heer Dings was voorzitter van de LLTB bijenvereniging Roermond en bestuurslid van de Regio Midden-Limburg.

Als voorzitter wist hij onze vereniging uit te bouwen van 43 naar 67 leden. Zeer gedreven als hij was, stond hij als een van de initiatiefnemers aan de wieg van de overlarfcursus en de cursus koninginnenteelt in Midden-Limburg. Diverse malen fungeerde hij als gespreksleider tijdens de Limburgse studiedagen, die mede daardoor succesvol verliepen.

Wij zullen hem node missen. Zijn vrouw Lia wensen wij in deze moeilijke tijd veel sterkte toe.

Bestuur en leden
LLTB vereniging Roermond en de Regio Midden

Op 7 mei 1999 overleed op 62-jarige leeftijd, geheel onverwacht, onze imkervriend

AD VAN GILS

Voor de Brabantse imkers, maar ook daarbuiten, was Ad geen onbekende. Veel beginnende imkers, maar ook zijn broers en zwager hebben volop kunnen profiteren van zijn kennis over bijen houden. Vanaf de oprichting in 1995 was Ad lid van onze 'Vriendenclub Bijenteelt'. Hij voelde zich daar meteen bij thuis en genoot van de gezelligheid. Bij hem thuis op de Leeuwerik in Bavel werden we altijd zeer gastvrij ontvangen. Ook wij als ervaren imkers hebben veel van Ad geleerd.

Wij zullen Ad dan ook blijven herinneren als een goed mens die rechtvaardigheid, eenvoud en liefde voor de natuur hoog in het vaandel had staan.

Wij wensen zijn familie heel veel sterkte toe om dit verlies te kunnen verwerken. Zijn drie broers en zwager, die eveneens imker zijn, zullen ook zonder hem verder moeten. Sterkte daarbij.

Vriendenclub Bijenteelt